

COLUMNA LUI TRAIAN

A P R I L E 1876

ISTORIA. — LINGUISTICA. — LITERATURA POPORANA.

BABA-NOVAC

... nec putat externos quos decet esse suos...
...nu consideră ca străin pe acei ce se cuvin a
fi ai noștri.

Rutilius Numatianus, *Itiner.*, 1, 14.

I

Este o lege banală a istoriei umane, că acțiunea aduce tot-d'a-una după sine necesitatea unei reacțiuni.

Ast-fel după trista epocă a fanarismului, în cursul căreia Românii perduseră ori-ce simțimînt de individualitate națională, astă-dî, din contra, ne întîmpină fenomenul opus al exclusivismului împins pînă la extrem.

Extravaganța unora dintre noi desaproabă tot ce e străin, respinge tot ce nu ne presintă o probabilitate de a se trage perpendicularmente din nîmul legionarilor, merge cu radicalismul pînă a nega calitatea, mintea și inima de Român, unui om al căruia tîtă crima consistă într'un nume mai mult sau mai puțin exotic.

Acastă exagerațiune își are rădăcinele în necunoscerea istoriei.

Nici Roma antică, nici fiii seî de pe țermeii Dunării, adecă nici moșii, nici părinții noștri, n'au rădicat vre o-dată un asemenea zid chinezesc contra elementelor peregrine, și nici chiar Chinezilor nu le-a mers bine cu această isolațiune artificială.

«La Romani—dice oratorul Aristide din secolul II după Crist—nu se

«socotese a fi străin nici un bărbat demn de magistratură saă de credință»: ξένος δ' οὐδέ τις, ὅσις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνὴρ.¹

«Toți s'au făcut Romani — dice sântul Augustin — și toți pörtă nu-mele de Romani: *omnes Romani facti sunt et omnes Romani dicuntur*».²

Óre însuși Traian n'a fost și el prin origine, ca și urmașul seă Adrian, un barbar Celtiber din Spania?

Și pentru ca să nu ni se spună, că acéstă indulgință pentru străini ar fi caracterizat numai pe Roma cea degenerată din timpul împăraților, ne permitem a reproduce aci următórea legendă despre o epocă fórte apropiată de fundarea urbiu eterne:

«După mórtea lui Romul, senatorií nu se puteau împăca asupra persónei «de ales. Erau senatori bătráni saă vechi (*majores*, οἱ πρεσβύτεροι) și erau «senatori noi saă tineri, mai de curând admiși în Senat (*juniores*, οἱ νεωτέροι). In fine, ei s'au înțelea ast-fel, ca senatorií cei bătráni să alegă «pe regele, însă nu din mijlocul lor. Puși în acéstă pozițiune și pentru a «nu fi reduși de a alege pe cine-va dintre senatorií cei noi, alegétorii au «preferit a da coróna unu om care să nu fie de nici o partitá, și anume «unu străin, imparțial pentru unii și alții, încát să se curme o-datá pen-tru tot-d'a-una intrigele și animositățile».³

Ca și Romanií cei vechi, posteritatea lor din Dacia nu imbrância nici o-datá pe un străin ce venia cu inima curată a ne oferi brațul seă și luminele sale, precum în anticitate Sciții și Iperboreii mergeau a depune pírga lor pe altarul lui Apoline dela Delfe, și s'a întimplat adesea că a-cel străin saă fií seă deveniau pentru noi o gloriá națională.

De aci însă nu resultă nici decum utilitatea xenofiliei, predilecțiunea pentru tot ce se capătă din afară, admisiunea necondiționată a elemen-telor străine.

Ultra-xenofilia e tot atât de periculósă, pe cât de ridicolă este ultra-xenofobia.

Dar atunci, puși între ambele extreme, unde óre să găsim criteriul, care să ne conducă pe o cale de mijloc?

Studiul de față este menit pînă la un punct a respunde la acéstă grea și importantă întrebare.

(¹) *Oratio de Roma*.

(²) *In Psalm. 58*, part. 1 sub fin.

(³) *Dionys. Halicarn.*, lib. 2, § 58, ed. Kiessling.

II

Nu este nici o legătură mai strinsă, mai intimă, mai traînică, ca simpatia ce unesce involuntarmente pe toți acei ce sufer, pe toți acei ce numără cu nerăbdare zilele de chin în așteptarea orei de mântuire.

E superbă imaginațiunea lui Göthe, când ne arată bradul Scandinaviei suspinând după cedrul Libanului; e sublim tabloul lui Bürger, în care două ființe în lanțuri, despărțite prin ușa de fer a unei singure temnițe, se gândesc cu iubire una la alta, fără a se fi cunoscut vre-odată.

Fie-care popor are o inimă, care se frământă în milioane de pepturi, producând o singură palpitate; fie-care popor are epocele sale de suferință, suma tuturor lacrimelor individuale, o durere imensă, o bătă monstruoasă, pe care n'ar fi în stare s'o descrie nici sumbrul geniū al lui Sofocle, ce se opintise a ghici prin poesiă giganticele torture ale lui Hercule, nici măiestra daltă a lui Lisip, immortalisând într'un bloc de pétră agonia lui Laocoon.

Ei bine, inimele a două popóre nenorocite nu pot a nu se visa una pe alta de departe, ca bradul și cedrul lui Göthe, nu pot a nu se iubi de aproape, ca prizonierii lui Bürger, nu pot a nu simpatiza în orî-ce situațiune prin înrudirea suferinței.

Provedința, aruncând cinci némuri diferite pe îngustul spațiu al peninsulei balcanice, pe Români, pe Greci, pe Serbi, pe Bulgari și pe Albanesi, a legat aceste elemente eterogene într'un singur buchet prin trei noduri consecutive : 1. ingredientul comun tracic, care întrase, mai mult saū mai puțin, în compozițiunea tuturor; 2. comunitatea religioasă; 3. în fine, un inamic comun, o temere comună, o comună aspirațiune de a se emancipa de sub jugul otoman.

Deja repozatul Bălcescu observase în trecēt acest fapt, care i se părea cam curios, că Româniū aū susținut tot-d'a-una lupta cea mai crincenă contra vecinilor dela nord și dela resărit, Unguri, Poloni, Cazaici și Tataři, pe când, din contra, o alianță mai-mai neîntreruptă ne unia în toți timpii cu popórele de peste Dunăre, egalmente subjugate saū amenințate în independința lor de cătră iataganul Osmanliilor.

Prin concursul diverselor condițiuni genealogice și geografice, România reușise a conserva un grad de existență politică națională chiar în acele

momente critice, când Viena și Veneția tremurau de 'nainte a Baezișilor și Suleimanilor, când Grecia, Serbia, Bulgaria și Albania gemeau de-mulț pe jumătate asfixiate în gréua atmosferă a sclaviei orientale.

Ast-fel, precum altă-dată în Spania, la cel-l'alt capăt peninsular al Europei, toate poporațiunile meridionale, turtite sub despotismul Maurilor, priviaū cu dragoste și urmăriaū cu îngrijire ori-ce mișcare din direcțiunea Pireneilor, unde se concentrase un simbur de neatărnare; tot așa Grecii și Albanesii, Serbiii și Bulgarii, aveau tot-d'a-una ochii lor ațintați asupra Carpaților, așteptând ca România, mai liberă și mai temută, să le dea credință în renaștere.

De câte ori pe țărmii Dunării vulturul muntén și zimbrul moldovén cuteău a înfrunta semi-luna otomană; de câte ori clopotele dela Sucéva și dela Târgoviște sunau toxinul emancipării din férele păgănilor, sub Mircea, sub Stefan, sub Rareș, sub Ión cel Cumplit; de câte ori stindardul independinței fălăia pe înălțimea Carpaților, o senzațiune electrică se comunica dela om la om pînă în fundul Eladei.

Nici odată însă această solidaritate de speranțe naționale între toate némurile apăsate din imperiul otoman nu ajunsese la o manifestațiune atât de energică, atât de grandioasă și generală, ca în epoca vitézului Mihaiū, când tunul dela Călugăreni se părea a prevesti apropiata cădere a Stambulului.

«Serbiii și Bulgarii doriau cu nerăbdare să vedă pe eroul român trecând «la dinșit, ca să i se închine cu toții»,—serie Grecul Stavrino¹; ér Italia-nul Spontoni adaugă: «Mihaiū se gândia la cucerirea Macedoniei, Serbiei, «Bosniei, Albaniei și a celor-l'alte țări grece, unde avea o mulțime de «partisani, cari il numiau Stéua Răsăritului, după cum se constată acesta «din scrisorile, ce s'au găsit mai în urmă sub perină după mórtea acestui «principe.»²

Așa dară, nu este de mirare că mii de străini din toate naționalitățile de peste Dunăre serviau cu un zel, cu o fidelitate, cu o abnegațiune fără margini sub victorioșele stéguri ale vitézului, de a căruia gloriă depindea salvarea lor comună din ghiarele Osmanlîului.

Doi dintre acești óspeți trans-danubiani la banchetul libertății ce se

(¹) Papiū, *Tesaurul de monumente*, t. 1, p. 300.

(²) *Historia della Transilvania*, Venezia, 1638, p. 171: «chiamandolo tutti i suoi partiali «l'Orientale lor Stella.»

așternuse atunci sub cortul lui Mihaiu, atrag asupra-le mai cu deosebire atențiunea istoricului.

Cu o altă ocaziune vom schița, pôte, biografia Grecului Michali, cunoscut sub numele de Ban Mihalcea, mână dréptă a Domnului în tôte afacerile diplomatice ale țerei și al căruia devotament a fost încoronat prin o mörte de martir pe mormintul lui Mihaiu.

De astă dată ne vom mărgini a depinge în două-trei vorbe interesanta figură a celui-l'alt companion străin al eroului nostru, Serbul Baba-Novac, brațul drept al principelui pe câmpul de bătaia și carele primi și el de bună voiă cununa de mucenic.

III

Viéța lui Baba-Novac se împarte în două perióde : unul lung și obscur, altul scurt și strălucit; unul dincolo de Dunăre, în Serbia, în Bosnia, în Balcani; altul de dincóce, în Muntenia, în Moldova și pînă în fundul Ardélului; unul, în care 'l privim la umbra codrului pândind bogatele caravane turcesci; altul, în care el ne apare de o dată în fruntea celei mai frumoșe armate române, amic nedeslipit al vitézului Mihaiu, gróza Ungurilor și Polonilor.

Ca haïduc, el trăesce pînă astă-đi în poesia poporană a tuturor Slavilor din Orient și în cãntecele bătrãnesci ale Romãnilor, singurul isvor pentru acéstă primă fasă, așa đicënd omerică, din istoria lui Baba-Novac.

Ca general, faptele sale sînt înregistrate în memoriile contimpuranilor, dintre cari unii, deși inamicii neimpăcați ai lui Mihaiu Vitézul, totuși nu se pot stăpãni de a nu exprime o profundă admirațiune pentru bravura ostășescă și caracterul adevărat cavaleresc al lui Baba-Novac.

Ast-fel fântãnele istorice sînt destule pêntru a ne permite se schițãm aci un portret întreg, dacã nu cu detaliile minuțióse și delicate ale penelului italian, cel puțin prin câte-va din acele grosiere linie ale artei flamande, cari reușese une-orî a surprinde mai bine secretul naturei printr'o îndrãsnetă aruncătură de culori.

IV

Serbi și Bulgari posedă vr'o dece poeme poporane, relative tôte la diferitele epizode din semi-secolara haïduciă a lui Baba-Novac.

Pînă și în Macedonia se pôte auzi următórea doină bulgară :

«Infloresce de timpuriu flórea trandafirului! Sub trandafir se așterne
«un covor, pe covor este pusă o perină albă, pe perina albă șede Baba-
«Novac, bea și mănâncă, mielul ruměn e fript, vinul galben e turnat.
«Iată însă că sosesc trei porumbei, se lasă din sborul lor pe trandafir,
«cade jos flórea trandafirului, ér ei vorbesc așa : Ascultă, ascultă Baba-
«Novace! Tu bine mănânci și bine bei, mielul ruměn e fript, vinul galben
«e turnat, pe când piere scumpul teú fiú, scumpul teú fiú de 'mpreună
«cu cea de'ntăiu a lui iubită, de 'mpreună cu băeșelul lor...»¹

Din tóte aceste balade trans-danubiane, de o potrivă interesante negreșit din punctul de vedere literar și filologic, una serbă mai cu deosebire, publicată în colecțiunea lui Vuk Karagić, atrage asupra-și atențiunea prin nesce date fórte obiective despre originea și debutul de haúduc a lui Baba-Novac.

Iat'o întrégă în traducere :

«Novac și Radivoe béú vin la recóre lângă fluviul Bosna la cnezul
«Bogoslav, ér după ce beuseră în voe, étă că acesta începe a grăi așa :
«Spune'mi drept, fártate Baba-Novace, spune'mi pe față, de ce óre te-ai
«apucat tu, frate, tocmai la bătrănețe, când nu se mai cade, a'ti frânge gátul,
«a rétăci pe déluri, a duce traiul mișelesc de hoș?

«Bătránul Novac îi respunde : ascultă-mé, fártate cneje Bogoslave, să'ti
«povestesc cu dreptate cruda mea nevoe, de vreme ce mé 'ntrebí. Precum
«scii și'ti aducí aminte, când Irena zidia orașul Semendria, atunci m'a
«pus și pe mine la muncă de i-am argătit trei ani, cărând lemne și
«petre tot cu căruța mea și tot cu boii mei, ér la sfârșitul acelor trei ani
«nu aveam nici un ban în pungă, măcar ca să'mi pociú cumpéra nesce opincí.

«Acésta n'ar fi fost nemica, dar mai este ceva, frate. După ce isprăvise
«cetatea, ea începu a mai zidi și turnuri, cu porți și cu ferestre tot aurite,
«aruncând bir asupra ómenilor câte trei litre de aur de fiă-care casă, cea
«ce face, frate, câte trei sute de galbeni!

«Cine avea bani, îi da; cine da, rămănea; numai eú, sármanul, neavënd
«ce să'í daú, mi-am luat tărănópolul cu care argătisem, și luând tărăn-

(¹) Verkovicí, *Narodne pesme Makedonski Bugara*, Beograd, 1860, t. 1, p. 205. — Cf. Miladinovtzi, *Bálgarski narodni piesni*, Zagreb, 1861, p. 209.

«copul mă dusei în haiducia, căci nu era chip a mai rămâne în țera afurisitei Irene.

«Și fugii spre Drinul cel rece, apoi spre Bosna cea petrosă, și când mă apropiai de muntele Romania, étă că întâlnii acolo în cale nuntași Turci, ducând o fătă turcică.

«Toți nuntașii trecură în linisce, numai Turculețul mire, care călăria pe un mare cal cam murg, nevrând să mă lase în pace, scose un biciu întreit, ferecat la trei capete, și mă lovi peste spate.

«De trei ori i-am spus chiar ca la un frate : mă rog ție, Turculețule mire, să aibi noroc și vitejiă, bucuria și fericire, dar plăcă înainte, cată-ți de drum, căci dără mă veđi bine că sînt un om sărac.

«Turculețul însă nu vru să mă asculte, ei mă bătea din ce în ce mai tare, pină ce a început să mă cam dără, și atunci furia mă cuprinse, apucaî târnăcopul de pe umăr, loviî pe Turculețul ce mi se gurguța călare, și'l potrivii atât de bine, încât căđu jos la pămînt.

«Apoi mă repediî la dînsul, îl mai loviî de vr'o doă-trei ori până ce'l despărții de suflet, băgai mînilor în buzunările sale, scosei trei pungii pline, le aședai la mine în sîn, îi descinsei sabia dela brîu, lui i-o descinsei și mie mi-o încinsei, îi pusei la cap târnăcopul meu, ca să aibă Turcii cu ce să'l îngrope, încălecaî pe murgul seü, și plecaî drept spre muntele Romania, ér nuntașii turci se uftau la mine și nu voiaü să mă iea la gônă, ori că nu voiaü, ori că nu cuteđau.

«De atunci, frate, sînt étă patru-deci de ani de când petrec pe muntele Romania mai bine decum petreceam a-casă; staü aici de pândesc calea din dél în vale, aștept pe tinerii Turci ce vin dela Saraievo, le răpesc argint și aur, catifea și mândrul postav, cu care mă îmbrac apoi pe mine și pe tovarășii mei; sciü când să atac, sciü când să fug, sciü când să mă bat, și nu mă tem de nimeni, afară numai de Dumneđu!

O altă baladă serbă poporană, publicată într'un Calendar dela Bielgrad, ne procură unele amănunte familiare asupra traifului haiducesc al lui Baba-Novac.

Et'o în prescurtare :

«Môșa Turislava se laudă, că nu se teme de haiduci, de Novac, de Radivoie și de zmeul cel tînăr Gruia, încuibați pe blăstematul munte Ro-

(¹) *Srpske narodne pjesme*, t. 3, Viena, 1846, p. 1—4.

«mania, pe unde nemine nu mai îndrăsnesc a transporta haraciul, ce se
«cuvine sultanului din Bosnia și din Hertegovina.

«Așa dară se dă tot haraciul în mâinile mōșei, care se și scōlă de
«pornesc în cale, până ce ajunge la muntele Romania, dar când se apro-
«piă de cea de'ntăiu strajă, étă că Baba-Novac îi ese înainte.

« — Ce ai tu colea în sac, mătușo? în sac pe acest măgăruț?

« — Dintr'o parte este fusul mōșei, de cea-l'altă este ghiemul mōșei,
«ér la mijloc sînt ciorapii mōșei, ciorapi și merinde.

«Novac o lasă a trece fără mai multă vorbă, dar la a doua strajă étă
«că'i ese înainte Deli-Radivoe.

« — Ce ai tu colea în sac, mătușo? în sac pe acest măgăruț?

« — Dintr'o parte este fusul mōșei, de cea-l'altă este ghiemul mōșei,
«ér la mijloc sînt ciorapii mōșei, ciorapi și merinde.

«Și éráși scapă mōșa, dar la a treia strajă étă că'i ese înainte Gruia
«al lui Novac.

« — Ce ai tu colea în sac, mătușo? în sac pe acest măgăruț?

« — Dintr'o parte este fusul mōșei, de cea-l'altă este ghiemul mōșei,
«ér la mijloc sînt ciorapii mōșei, ciorapi și merinde.

« — Alei, mōșă Turislavă! Ia adu'mi și mie o ață subțire, ca să 'mă
«cârpesc cea haînă ruptă.

« — Du-te 'ncolo, Gruio al lui Novac! Eū nu am ață pentru tine!

«Gruia ér repetă, mōșa ér respunde, Gruia se aprinde, trage cuțitul,
«taiă sacul mōșei, și toți galbenii curg jos.

«Atunci Gruia strigă din puterea albului grumaz :

« — Unde ești tu, tată Baba-Novace! Unde ești tu, unchile Deli-Ra-
«divoe!

«Novac și Radivoe se răped îndată, apucă visteria sultanului și dau
«drumul mōșei Turislave?...»¹

În acest mod familia cea legendară a lui Baba-Novac se compunea din
fiul seū Gruia și din frate-seū Deli-Radivoe.

V

Am arătat, cine a fost haīducul Baba-Novac; dar nimic nu ne probéză
încă identitatea sa cu ilustrul general al lui vodă Mihaiū.

(¹) *Mladi Šumadinac, Kalendar za 1862, p. 30—32.*

Baladele serbe și bulgare nu ne presintă, din nenorocire, nici o indicațiune cronologică precisă.

Doi ómenii cu totul diferiți puteau să pórte un singur nume, precum se scie, de exemplu, că tot în armata învingătorului dela Călugărenii se aflau doi căpitani numiți Mărzea, încât ostașii erau siliți a'i distinge pe unul de altul prin epitetele de Mărzea cel mare și Mărzea cel mic.

Ar fi dară fórte cu putință, ca hoțul Baba-Novac și hatmanul Baba-Novac să nu fi fost una și aceeași personalitate.

Un pasagiú din istoria Ungurului Wolfgang Bethlen, unde se alunecă doá-trei vorbe încálcite, nu deslégă această enigmă, cu atât mai mult că autorul lor a trăit și a scris aprópe cu un secol mai târziu.

Acel pasagiú, după ce recunósce că generalul Baba-Novac a fos Serb, *Rascianus*, apoi adaugă :

«In junete el căduse rob la Turci, cari îi smulserá toți dinții și'l fă-
«curá mahometan, ér în urmă venind la Mihaiú, acesta l'a pus cap peste
«corpul voluntarilor». ¹

A spune atáta saú a nu spune nimic, este mai tot una.

Anecdota despre dentura lui Baba-Novac, mai cu sémá, nu se pare a fi istorică, de órá-ce tocmai dinsul a fost cel mai elocinte dintre căpitaniú lui Mihaiú, cea ce nu se împacá cu lipsa tuturor dinților, într'o epocá când dentiștiú nu erau pré-abili de a înlocui natura prin artá.

Cát privesce mahometismul lui Baba-Novac, acesta tot încă s'ar mai puté explica, admitându-se venirea sa din Bosnia, de unde îl aduce poesia poporană trans-danubiană și unde propaganda sângerósá a islamului fă-cuse deja de pe atuncii mari progrese în sinul poporațiunii serbe.

De asemenea și faptul robiei la Turci este nu numai posibil, nu numai probabil, dar încă se pare a fi confirmat prin o tradițiune poporană, după cum vom vedé îndată.

Mai pe scurt, pasagiul din Bethlen este o eróre, în care nu lipsece totuși o picătură de adevér, precum se întâmplá mai tot-d'a-una.

Din tóte fântánele istorice scrise, acela care ne procurá notiunea cea mai ponderósá în cazul de față, este Italianul Spontoni.

Ca secretar al lui Basta, el cunoscuse personalmente pe Baba-Novac și ne spune lámurit, că a fost nu numai Serb, dar încă un om vechiú de ani,

(¹) *Historia de rebus transilvanicis*, ed. 2, tom. 5, p. 7.

adecă întocmai precum ni'l zugrăvesc cântecele vecinilor noștri de peste Dunăre : «Baba Novacco Rasciano, huomo vecchio». ¹

Nici acésta însă nu ne mulțumesc, de vreme ce însuși numele lui Baba-Novac, adică Tată-Novac, denotă deja o vrăstă înaintată, încât testimoniul lui Spontoni nu adaugă mult la cunoștința lucrului.

Pentru a constata filiațiunea haïducului din Bosnia cu generalul lui Mihaiū Vitézul, singura cale ce ne mai rămâne este de a recurge la baladele române, pe cari le lăsarăm la o parte compulsând pe cele slavice.

În adevăr, în ele noi găsim, între altele, o mică poemă intitulată «Novac și corbul», care se începe în următorul mod :

«Fost'a, cică, un Novac,
 «Un Novac, Baba-Novac,
 «Un vitéz d'aî lui Mihaiū,
 «Ce săria pe șapte cai
 «De striga Craiova vai !
 «El un fecioraș avea
 «Și tot ast-fel îi dicea :
 «Fecioraș Gruiuțul meu,
 «Ascultă de ce 'ți dic eū !
 «Să nu cađi la vr'un loc reū,
 «La loc reū și mult departe
 «În négra străinătate.
 «Dacă sortii te-or purta
 «Țêrile d'a vintura
 «Și 'n Stambul de a intra,
 «Tu de asta nu uitaș:
 «Vamă dréptă să plătesci,
 «Armele să 'ți oțlescî.
 «Haînele să 'ți premenescî,
 «Ca să pari un biet sărac,
 «Să nu semenî a Novac,
 «Că nu 'i Turcilor pe plac»...²

În fața acestor versuri s'ar puté admite definitivamente identitatea ambilor Baba-Novaci.

Balada română îl numesc limpede : «un vitéz d'aî lui Mihaiū», și pune tot o dată alături pe fiul seū Gruia, nedeslipitul tovarăș al banditului Baba-Novac din cântecele serbe și bulgare.

Consiliul despre pericolul de a intra în Constantinopole se pare a fi o alusiune la cazul lui însuși Baba-Novac, când căduse din imprudență în robia otomană, după cum vedurăm mai sus din Bethlen.

(¹) *Historia della Transilvania*, p. 115.

(²) *Alexandri, Poesie popolare*, p. 144.

Afară de acésta, urmarea baladei nóstre presintă o aseménare așa ȃi-
când fotografică cu doîna bulgară, citată în paragraful precedente și în
care Baba-Novac e culcat sub un arbore, când iată sosesc de o-dată trei
porumbei anunțându'î peirea fiului seü.

İată cum se exprimă cîntecul român :

«In munții Catrinuluï,
«In pădurea Pinuluï,
«Odihnă Baba-Novac
«La umbra unuï copac,
«Și prin vis el tot vedea
«Pe feciorul seü Gruia.
«Iat'un corb că se ivia
«Și pe créngă se punea
«Chiar d'asupra capuluï,
«Capuluï Novaculuï.
«Corbulețul ușurel
«Ave'n ciocu-ï un inel,
«Care jos cădea din el
«Chiar în barba luï Novac,
«Luï Novac Baba-Novac.
«Adormitul se trezia,
«Și inelul căt vedea,
«Scotea haîne novăcesci
«De punea călugăresci,
«Scotea cuca de Novac
«Și punea un comanac, etc.»

Apoi ast-fel travestit, el purcedea la scăparea inbituluï seü Gruia.

Corbul în loc de porumbei și inelul căđut în barba luï Novac în loc de
flórea trandafiruluï scuturată pe capul seü, iată tótă diferența între balada
română despre «un vitéz d'aï luï Mihaiu» și între doîna Bulgarilor din
Macedonia despre gróznicul bandit.

D. Alexandri a mai descoperit un cîntec bătrănesc tot asupra luï Baba-
Novac, intitulat «Féta cadiuluï» și care debută așa :

«La grădina cu cerdac
«Luï Hagi-Baba Novac,
«Care pórtă comanac,
«Lungă mész e întinsă
«Și de óspeți mulți cuprinsă.
«Dar la mész cine șede?
«Pe'mprejur cine se vede?
«Șede bătránul Novac,
«Ce trăesce-acum d'un véc,
«Cu cincî-đeci de finișori,
«Tinereï mândri bujori,

«Și cincî-deci de finișóre,
 «Tinerele garofióre.
 «Toți cu bine petrecea,
 «Pe Novac il fericía...»¹

D. Alexandri observă :

«Este de cređut, că bătránul Novac din acéstă baladă nu este tot acela
 «din balada precedinte, căci nu se potrivește comanacul seú cu haínele
 «novăcesci și cuca vitézului ostaș și prieten al Domnului Mihaiú Vitézul.»

Scriind aceste ránduri, d. Alexandri scăpase din vedere, că deja în
 balada precedinte cuca lui Baba-Novac se transformase în comanac :

«Scotea haíne novăcesci
 «De puneá cǎlugăresci,
 «Scotea cuca de Novac
 «Și puneá un comanac!...»

Ast-fel împregiurarea comanacului nu numai că nu desbină ambele balade,
 dar tocmai din contra le unesce și le légă ca doá cǎnturi ale unei sin-
 gure epopee poporane, al căriá rest se va mai descoperi, póte, cu timpul.

În acéstă a doua baladă română sint mai ales remarcabile cuvintele :
 «bătránul Baba-Novac, ce tráesce acum d'un véc», cari confirmă conclu-
 siunea nóstră din paragraful precedinte, cum-că teribilul haíduc era deja
 de tot uncheș, când amorul de gloriá, de independință și póte chíar de
 pradă il atrase în ajunul morții sub stégurile lui Mihaiú.

Și totuși, chíar după cele de mai sus, o critică rigurósă nu are dreptul
 de a identifica fără nici o restricțiune pe haíducul Baba-Novac cu hatma-
 nul Baba-Novac.

Baladele serbe și bulgare relative la acéstă cestiune pórtă tiparul unei
 epoce cu mult mai vechi decât începutul secolului XVII, bună órá zidirea
 orașului Semendria, ér cele române aú aerul de a fi simple traducțiuni
 sau imitațiuni posterioare dela Slavií de peste Dunăre.

Mai mult decât atáta! Cǎlătorul german Stefan Gerlach, carele visi-
 tase Bulgaria tocmai pe la 1578, a vėđut în Balcani nesce vechi ruine,
 unde i se đicea că ar fi fost óre-când reședința eroului bulgar Novac cel
 gros.²

Conclusiunea de tras din tóte acestea este, că în personagiul cel poetic
 al lui Baba-Novac imaginațiunea poporană a Slavilor meridionali și apoi

(¹) Ibid. p. 149.

(²) Gerlach, *Tagebuch*, Frankfurt a. M., 1674, in-f., p. 517.

a Românilor a confundat mai multe personaje reale, cel puțin două, care se asemănă prin origine, prin nume și prin viață hațducască, deși au trăit în diferite timpuri, și dintre care cel mai nou a fost credinciosul tovarăș al lui Mihai.

Aci se verifică încă o dată teoria nemuritorului Vico despre procesul de formațiune a eroilor epice, care se cristalizează într'un singur corp prin suprapunerea din timp în timp a mai multor figure analoge.¹

VI

La 18 septembrie 1600, într'o zi de Luni, a început a se întuneca stéua lui Mihai.

Bătălia dela Mirislău a fost pentru el cea-ce a fost pentru Bonaparte bătălia dela Leipzig, care, printr'un azard curios, s'a întâmplat de asemenea într'un timp de toamnă și de asemenea într'o zi de 18 ale lunii.

Mihai s'a mai sculat din cădere după lupta dela Mirislău, precum s'a mai sculat și Bonaparte după lupta dela Leipzig; dar scularea amândurora a fost un simplu foc artificial, stins apoi în curînd pe șesul dela Waterloo și pe câmpia Turdei.

Din acest moment de eclipsă, din această zi de Luni fatală pentru săptămâna întregă, după credința Românilor, vom aborda și noi istoria lui Baba-Novac, a căruia principală gloriă este de a fi fost cu atât mai devotat Domnului său, cu cât orizontul devenia mai obscur și mai încărcat de trăsnete.

Venit de peste Dunăre cu câți-va ani înainte, bătrânul hațduc atrase asupra'î din capul locului atențiunea de șoim a lui Mihai, care sciea tot-d'a-una să'si creeze generali din nimic, strigând, bună oră, unui popă Stoica dela Fărcășani: «lasă'ți patrafirul și fă-te agă Fărcăș!»²

În rebelul lui Mihai cu Ieremia Movilă, noi găsim pe Baba-Novac deja în fruntea oștirilor noastre, de 'ntăiu asediând în Moldova cetatea Hotin și apoi lășind gróza numelui său departe pe teritoriul polon, unde cavaleria română prefăcuse atunci în praf și 'n cenușă frumoasa provincie Pocuția.³

Un an mai târziu, în nefasta bătălie dela Mirislău, Baba-Novac co-

(¹) Despre Baba-Novac cel vechiu, cf. *Bezsonov, Epos serbskii i bolgarskii*, p. 86—90, în *Vremennik Mosk. Obscestva Ist. i Dr.*, t. 20; și *Novici Otocianin, Starine od starine Novaka*, Novi sad, 1867, passim.

(²) *Bălcescu*, în *Revista Română*, t. 2, p. 302.

(³) *Heidenstein, Rerum Polonicarum libri XII*, Francf., 1672, p. 351, 352.

manda aripa dréptă, asupra cărui, după înfringerea celei stângi, s'au concentrat cu furiă tóte atacurile lui Basta.

Isbit tot-o-dată de cavaleria lui Rakotzi, de infanteria lui Prunics și de contingintele german din Silesia, bătrânul Serb făcu minuni de vitejă pentru a opri debandarea trupeii sale, retrăgându-se de pe câmpul luptei cel mai de pe urmă, după ce însuși Mihaïu poruncise tovarășilor seii a pleca stégul și a căuta scăparea în fugă.

Să lăsăm de aci înainte să vorbescă contimporanul Spontoni, ale cărui cuvinte sint cu atât mai ponderose, cu cât ele es din gura unui inamic personal al Românilor.

«Obosit, descurajat și întovărășit abia de vr'o câți-va d'ai seii, Mihaïu ajunse la Făgăraș, unde au început a se grupa apoi împregiuru'i resturile spăimintate ale armatei sale, printre cari și generalul Baba-Novac, rănit, cu pèrul și barba pîrlite de foc, bun căpitan și vitéz ostaș.

«Apărènd de'naintea Domnului seii, el îi dîse cu suspin de durere :

« — Sintem biruiți, Mihaïu; însă nu atât prin armele dușmanului, precum prin vrăjmășia sortiîi. Așa dară, să nu perdem nădejdea, cât timp te mai vedem în viéță, ci grăbesce-te, incalcă și plécă în Țera Românescă, căci aici nu ești destul de sigur împotriva norocosului Basta, care urmăresce în tóte părțile rămășițele oștirii nóstre. Eú unul, crede-mé, aș fi voit mai bine să zac mort de'mpreună cu atătia voînici căduți în luptă, decât să mai trăesc fugar după o perdere atât de jalnică; dar mé frămînta dorul de a te sci scăpat pe tine și de a'ți sluji ție până la cea de pe urmă suflare! Fugi dară, fugi cu tóte odórele tale, căci Nemții nu vor zăbovi a încungiura cetatea, și atunci va fi pré târđiú. Eú însă voiu sta aici, adunând pe imprăștiatii nostri ostași și apărându-mé până la mórte împotriva loviturilor dușmanului.

«Mai îmbărbătat óre-cum prin presința și cuvintele acestui bărbat, pentru care avea o mare stimă, Mihaïu se decise a urma consiliilor sale, retrăgându-se în Țera Românescă; dar refusă absolutamente de a lăsa pe Baba-Novac, care voia cu ori-ce preț să remănă în Făgăraș cu o mică garnizonă pentru ca să mai opréscă cât-va timp mersul lui Basta, până ce va sci pe însuși Mihaïu în siguranță, căci salvarea Domnului seii o punea cu generositate mai pe sus de propria sa viéță.»¹

(¹) Spontoni, p. 115—119, 122—123.

Acéastă narațiune póte fi întru cât-va ornamentată de cătră Spontoni, dar fondul este autentic.

VII

Ceia-ce distingea în gradul suprem pe Mihaiū cel Vitéz, este că umbra acestui mare căpitan îngrozia pe victorioșii sei inamici chiar atunci, când tótă lumea îl scia fugar și'l credea biruit, precum taurul spaniol cresce în putere și 'n furiă tocmai după ce l'a atins lancea picadorului.

«Romānul Mihaiū, deși adese-orī înfrînt de cătră Nemți, de cătră Unguri, de cătră Turci și Poloni, totuși nici odată nu'și perdea cumpētul, rădicāndu-se din contra din ce în ce mai periculos după fiă-care nouă «cădere», — ȃice cu admirațiune contimporanul Starowski.¹

Abia scăpat din catastrofa dela Mirislău, abia eșit din furcele caudine dela Făgăraș, el ne apare din nou în capul unei armate, improvisate din Romāni, din Serbi, din Săcuī, din tot felul de elemente, înfruntānd în alte doă bătălie tot atāt de nenorocite, dar nu mai puțin îndrāsnețe, pe celebrul hatman polon Ión Zamojski, care venīa acum din Moldova ca să'ī baricadeze întórcerea în Țera Romānescă sau să'l respingă de acolo la cas de intrare.

Cea de'ntāiū din acele doă bătăi pierdute s'a întîmplat în Carpați, unde-va în apropierea satului Nagyfal, între avangarda polonă, sub conducerea lui Iacob Potocki, și între acea romānă, în fruntea cării se afla Baba-Novac.

Analistul Heidenstein ne presintă unele detalie fórte interesante asupra mersului strategic al acestei încāierări între strejele ambelor armate, un preludiū de reū augur al bătăliei celei decisive dela Teléjin, urmată apoi cu câte-va ȃile mai târȃiū în interiorul Țerei Romānesci;² pe noi însă ne preocupă aci mai ales discursul lui Baba-Novac, ținut cu acea ocașiune cătră ostașii sei la începutul luptei.

D. V. A. Urechīă, într'o instructivă conferință de pe tribuna Ateneului Romān, atinsese altă dată acest frumos monument al elocinței militare a Romānilor, pe care l'a cunoscut după un manuscris spaniol, dar care se găsesce publicat italieneșce în prețioșa carte a lui Spontoni.

(¹) *Instituta rei militaris*, Cracoviae, 1639, in-f., p. 280.

(²) *Rerum polonicarum libri XII*, p. 306.

Cată să constatăm însă, că între redacțiunea italiană și cea spaniolă există ôre-carî variante.¹

Traducând saŭ, mai bine, retraducând aci în limba în care eșise discursul din gura lui Baba-Novac, noi conservăm tôte ideele, de'mpreună cu tótă țesătura lor, întocmai așa cum le cetim în redacțiunea lui Spontoni, mărginindu-ne numai, după maniera lui Thierry, a da stilului o culóre a epoei.

Cumcă discursul este autentic, ér nu imaginar ca unele orațiuni, bună-óră, din Tucidide saŭ din Tit-Liviŭ, acésta se póte proba prin mai multe considerațiuni.

De'ntăiŭ, Spontoni, după cum am mai spus'o, cunoscuse personalmente atât pe Baba-Novac, precum și pe toți principalii actori ai dramei șecspiriane ce se petrecea atunci în Transilvania.

Al doilea, discursurile sînt în genere fórte rare în opera acestui autor, și cu atât mai mult el n'ar fi avut nici o rațiune de a le inventa în onórea inamicilor stăpânului seŭ Basta.

Al treilea, cuvintele, pe cari Spontoni le atribue din când în când eroilor acțiunii, respiră tot-d'a-una un aer de realitate psihologică, care trage după sine o convicțiune involuntară.

Vom da un exemplu.

Când vilii asasinî, trimiși din partea lui Basta, năvăliră în cortul lui Mihaiŭ, strigându'î să se dea de bună voe în mânilor, vítézul apucă sabia și le respuse....

Să ne oprim aci un moment, eugetând asupra formeî respunsului unui asemenea bărbat într'o asemenea situațiune.

Bethlen dice că la exclamațiunea sicarilor : «ești captiv!» Mihaiŭ le-ar fi respuns : «nici de cum».²

Orî-cine cunoșce legile inimei umane, simte din dată absurditatea acestui *nici de cum*, respuns rece, veșted, banal, posibil numai dóră într'un interval de linisce din partea unei ființe vulgare.

Mihaiŭ nu putea vorbi ast-fel.

Respunsul seŭ se găsesce în Spontoni.

«Ești prins! strigară ucigașii.

«Prins eŭ?! — răcni Mihaiŭ, punënd mâna pe armă...»

(¹) Urechiiŭ, *Despre elocința română*, Bucur, 1867, p. 31—33.

(²) *De rebus Transilvanicis*, t. 4, p. 45.

Iată'l! *Ecce homo!* În acest «prins eū», el se resfrânge întreg, ca ra-
dele luminei într'o prismă.

În adevăr, un suflet ca al seū nu putea admite, nu putea înțelege i-
deia de a fi prins *el*.

Mihaiū sciea să móră, dar a fi prins — nu.

Ei bine, tot atât de obiectiv, adevărat tot atât de conform cu caracterul
personagiului, este și discursul lui Baba-Novac.

Bătrânul Serb ureă călare o înălțime, de 'naintea căria stau înșirați
voinicii seī, și le vorbi apoi așa :

«Vitejii mei tovarăși! Bătălia, prin care vom isbi pe neașteptate pe
«dușmanii noștri, cere ca să vă desvăliți tótă virtutea, trebuinciosă în or-
«ce alt resboiū, dar neapărată mai cu sémă acuma, pentru ca să puteți
«rescumpăra prin o isbîndă strălucită durerósa pierdere dela Mirislău.
«Dîna de astădî, dragii mei ostași, este aceea, în care nu e numai vorba
«de a ne arăta voinicii, ci încă trebuie să biruim cu ori-ce preț, căci ne
«luptăm pentru viață, pentru cinste, pentru țera unde sîntem născuți,
«pentru casele unde este légănul nostru, pentru muierile și copiii noștri,
«pentru averile nóstre, pentru tóte câte atărnă acum de aceste brațe și ini-
«me! Ș'apoi norocul este tot-d'a-una cu cei viteji, ér nu cu acei căroră
«le place mai bine rușinósa fugă decăt cinstita mórte aperiind pe Domnul
«seū. Pe unii ca aceștia, și ómenii îi desprețuesc, și sórta îi prigonesce,
«căci în focul bătăliei mórtea obicinuesce a secera mai ales pe cei fugari,
«păstrând pentru cei voinicii o viață slăvită; și chiar când ei mor, a muri
«vitejesce nu este dat la tótă lumea, ci numai la cei de frunte! Nu vă
«speriați de mulțimea vrăjmașilor, căci din pilda trecutului și din ispita
«vóstră sciți fórté bine, că biruința nu este a cetelor mari și împodobite,
«ci a celor puțini ageri și viteji. Aduceți-vé numai aminte, de câte ori, mai
«an în Moldova, un pumn de ai vostri fugăriaū oștirile leșesci cele mai
«numeróse, cari și astă-dî sînt tot aceleași, avînd în capul lor pe aceeași
«căpitan, și pe cari nu puteți a nu le bate érași, dacá vă veți purta cu
«aceiași vitejiă. În sfârșit, nu uitați că slava, dílele și domnia pré iu-
«bitului vostru stăpân Mihaiū-vodă, se află acum în mánile vóstre. Înainte
«dară! Dușmanii nu se așteptă a fi loțiți și nu ne vor puté sta impro-
«tivă! Cugetul fie-căruia dintre noi trebuie să fie a trăi cu slavă sau a
«muri cu cinste!...»¹

(1) Spontoni, p. 127—8.

Nu vom intra în peripețiile bătăliei, în cari Baba-Novac, după însăși mărturia lui Spontoni, a făcut tot ce se putea cere dela știința unui bun general și dela brațul unui bun ostaș.

Ceia ce ne interesază aci, este mai în speciă caracterul moral al eroului nostru, căci am promis din capul locului de a schița numai expresiunea cea intimă a figurei, sacrificând toate amănuntele ce n'ar servi decât a încărcă portretul.

Ast-fel sculptorul preferă a îmbrăca chiar pe eroii moderni în simplicitatea togei antice, căci decorațiunile și nasturiiucid sufletul.

Ceia ce ne surprinde mai cu deosebire în discursul lui Baba-Novac, este căldura patriotismului românesc din gura unui străin.

Uitând Semendria, uitând Bosnia, uitând trecutul seui întreg, el numesce România «țără unde sintem născuți și casele unde este légănul nostru.»

Patriotismul, ca și religiunea, este o idee.

Idolatrul convertit nu mai cunoșce alți deși decât pe divinitatea lui cea nouă, pentru care devine fanatic, fiind gata în tot momentul a primi coróna martiriului pentru o idee.

Străinul, care știe că patria sa adoptivă este teatrul propriei sale glorie, mormint unde vor repausa óșele lui, cuib în care se vor înaripa copiii și nepoții seși, este în stare a primi și el martiriul prin magica putere a unei asemenea idei.

«Idea face iad din rai și rai din iad», ȃicea profundul Milton...

VIII

Mult stăturăm pe gânduri, sfârși-vom ori nu vom sfârși această fugitivă imagine a celebrului haȃduc-hatman.

Istoricul știe și vede cu ochii cugetului panorama tuturor scenelor trecute, cărora le dă o nouă viață; căci dacă nu o știe și nu o vede, opera sa rămâne rece și diformă, ca monstrul eșit mort din sinul mamei.

De câte ori ni se presintă un spectacol de o cruȃime hidósă sau de o trădare infamă, indignaȃiunea ne sguduia cu totă forța realității.

ȃcă de ce ne-am cumpénit mult mai 'nainte de a aborda finalul lui Baba-Novac, și totuși a trebuit să ne decidem vrénd-nevrénd, căci istoria e mai puțin umană decât estetica dramă a Grecilor, care trimitea pe eroul

seu a muri după culise, pe când corul se mulțămia a dice curiozității spectatorilor : «el nu mai este!»

După plecarea lui Mihaiu la Viena și apoi la Praga, unde 'l aștepta ipocrita amabilitate a împăratului Rudolf, Ungurii au reușit a pune mâna pe acel teribil Baba-Novac, al căruia nume devenise de o bucată de timp o grăză pentru totă poporațiunea neromână a Transilvaniei.

Insoțit de 400 vornici și de un popă serb numit Șașcă, pe care 'l avea tot-d'a-una nedeslipit pe lângă sine, ceia ce se pare a fi insuflat cântărețului ideia de a 'l numi «Hagi-Baba-Novac» și chiar de a 'i atribui «comanacul» ca un fel de simbol de religiositate, bătrânul luptător călătoră spre Cluj, pentru a se întâlni acolo cu Basta, pe când însuși Mihaiu căuta întâlnirea cu împăratul Rudolf, amândoi cu scopul premeditat și concertat de a eși din încurcătura delă Mirislău și delă Teléjin prin o împăcare cu Austria.

Ungurul Enyedi, Anonimul din Belgrad, Bethlen și Spontoni, cărora le datorim o descriere foarte detaliată a morții lui Baba-Novac, nu ne spun în ce mod anume îl prinsese nobleța maghiară, mărginindu-se numai, mai mult sau mai puțin, să ne facă a înțelege că n'ar fi fost tocmai fără participarea lui Basta, deși acesta avu mai în urmă pudorea de a scutura ori-ce responsabilitate, dând vină lui Stefan Csaki.

Acusat pe de o parte de distrugerea orașelor și satelor Transilvaniei, pe de alta de intențiunea de a vinde Turcilor cetățile Lugoș și Caransebeș din Banat, cu alte cuvinte acusat pentru ceia ce n'a făcut și pentru ceia ce se face tot-d'a-una într'un timp de resbel, Baba-Novac fu osindit la mörte, împreună cu nedespărțitul popă Șașcă, a căruia singură crimă se vede a fi fost calitatea de duhovnic pe lângă cel mai cumplit inamic al Maghiarilor.

Șincai resumă în trei vorbe de o simplitate spăimintătoare peirea lui Baba-Novac și a sărmanului popă Șașcă : «După ce i-au fript în piața «Clujului, i-au scos lângă baștea Săbăilor de cătră Feleac și acolo au «implăntat frigările cu trupurile cele fripte.»¹

Spontoni dice, că acțiunea frigerii, însătită de oribilele țipete ale nenorocitelor victime, a durat o oră și jumătate.²

(¹) *Cronica*, t. 2, p. 285. — Cf. *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, t. 1, p. 177.

(²) *Spontoni*, p. 144.

În fine, Bethlen mai adaugă cătră icóna frigărilor, cu un fel de voluptate de resbunare maghiară, că «păserile aveaū ce se mănince!...»¹

Ast-fel peri amicul cel mai credincios al lui Mihaiū cu câte-va lune înainte de catastrofa mult iubitului seū stăpân.

Intorcându-se dela Praga, acesta puse în fruntea călărimitii române, în locul reposatului argat serbesc Baba-Novac, pe mândrul magnat maghiar Ludovic Rakotzi, și tocmai acesta l'a vindut apoi lui Basta, ba încă a și asistat cu sânge rece, în cortul eroului, când barda mercenară îi reteză capul.

Așa dară, să mai fi trăit Baba-Novac, nu se întâmpla asasinatul dela Turda.

IX

În elocintele seū memorial de plângerii cătră împăratul Rudolf, Mihaiū cel Vitéz dice între altele :

«Ungurii din Ardél, chiar după ce supusei Moldova, tot încă remaseră «cu străbuna lor vicleniă, căci Moise Székel, pe care eu îl pusesem generalisim peste tótă oștirea, de'mpreună cu alți doi generali, Caspar Zibrik «și Georgiū Mako, urđind o trădare ascunsă, merseră peste Nistru în «părțile Poloniei la Sigismund Batori, unde s'aū sfātuit cu toții spre pei- «rea mea, legându-se unii cu alții prin jurămint și prin înscrisuri, ér pla- «nul lor era ca Sigismund să năvălescă cu o armată numerosă în Tran- «silvania, unde saū să mă prindă în luptă, orî dacă nu, atunci generalul «Georgiū Mako se oferia el însuși că să'mi trimită pe furiș un glonț de «mórte.»²

Aducem acest exemplu de ingratitude într'adins pentru ca să'l punem într'o comparațiune de contrast cu alți trei generali ai lui Mihaiū, a căroră neclintită fidelitate pentru marele principe român n'a fost atinsă un singur moment prin cea mai slabă umbră de perfidiă.

Serbul Marco, poreclit de cătră însiși Turciū *Delî*, adică voinic de frunte; Serbul Georgiū Raț, născut la Salankemen, de unde trecând în Transilvania. servise acolo cu umilință pe la grajdurile magnaților, până ce geniul lui Mihaiū veni să ghicescă stofa de hatman sub exteriorul unui vizitiū; și, în fine, Serbul Baba-Novac; éta trei Serbi, tot atât de credin-

(¹) Bethlen, t. 5, p. 8.

(²) Papiū, *Tesaur de monumente*, t. 1, p. 260.

cioși României, precăt de vîndători ai fost Ungurul Székel, Ungurul Zibrik, Ungurul Mako, Ungurul Rakotzi.

Invățătura practică, pe care prudența noastră trebuie s'o deducă și s'o aibă pururea în vedere în fața acestui fapt istoric, este că : nu toate elementele străine merită deopotrivă încrederea Românului, precum în fizică nu tot felul de fluide se pot alia prin endosmos.

În regula generală : străinul devine patriot într'o altă țară numai atunci, când propriile sale tendințe anterioare, propriile sale simpatie și antipatie, propria sa idee predominantă, coincidă cu aspirațiunile patriei adoptive.

Orî-ce am dice, omul iubesc, în ultima analiză, numai pe sine însuși.

Patriotismul nu este decăt o formă a egoismului, deși o formă mai frumosă, mai nobilă, fiind mai desinteresată.¹

Nici o dată un străin nu va iubi o țară, în care el se va simți necontent a fi străin prin diversitatea tendințelor.

Copiii sei însă, nepoții și strănepoții, creșcuți într'o altă atmosferă, vor pute întrece prin naționalism pe pămîntenii cei mai pămîtteni.

Ilustrul nostru Cantemir era Tătar de origine...

Hasdeu.

(¹) Cf. Herbert Spencer, *The study of Sociology*, ed. 2, p. 205.

DESPRE

SCRIERILE VECHI PERDUTE ATINGETOARE

DE

DACIA.

(Veđi no. 3)

§ 16.

LAETUS

Acest autor Laetus (Λαίτος), foarte vechiu, a scris *Istoria Fenicienilor* (Φοινικικά). El a tradus în limba elenă scrierile lui Teodot, Ipsicrat și Mochus, istorici Feniceni, cari sint perduți ca și traducerea lui Laetus. Acest autor era de un mare interes pentru istoria veche a Daciei, căci după el Suidas ne dice, că Zamolxe, despre care autorii greci spun că era *Get*⁴⁵,

(⁴⁵) Herodot. IV, 96.

Trac,⁴⁶ *Scit*,⁴⁷ și a căru personalitate este atât de însemnată în istoria Dacilor⁴⁸, *venise la Geți din Fenicia*.⁴⁹ Este dar vederat că Laetus trata în scrierea sa despre expedițiunile și explorațiunile Fenicienilor în Dacia, unde chiar astă-zi se găsesec vestigie ale acelei *epoce de bronz*, care numără o vechime de vr'o dece secolî înainte de Crist. Strabone⁵⁰ și Dione Crisostomul, istoricul Daciei⁵¹, ne spun că civilizațiunea Dacilor se datorîa unui Deceneu, mag saü vrăjitor, care adusee Dacilor un alfabet *din Egipt*. Acesta a inițiat pe Daci în diversele ramure ale filosofiei, i-a înzestrat cu o literatură, li-a dat legi scrise : *leges conscriptas*. Arme și vase sacre feniciene s'au găsit pe teritoriul Daciei în Transilvania; ornamente cu paserea Ibis s'au aflat în prēja Buzeului. Așa dară cu miî de anî înainte de Chr., Fenicienii nu numai pătruseseră la Dunăre și în Carpați, dar adusee cu diński în Dacia până și atributele cultului semitic. Chiar cuvinte feniciene se păstrează și astă-zi în limba noastră.⁵²

Acestea ne dovedesc, cât de importante erau pentru noi scrierile istorice ale lui Laetus.⁵³

§ 17.

DIONE CASSIUS

Este sciută de toți însemnătatea lui Dione Cassiu între istoricii Romei, și în speciă între acei cari au scris mai cu dinadinsul despre Dacia.

Dio Cassius Cocceius saü *Cocceianus* fu născut în Bitinia, la Nicea, la 155 după Chr. Tatăl seü Cassius Apronianus a stat Senator și Guvernator al Siciliei și al Dalmației. După muma sa, Dione Cassiu era nepot al lui Dione Crisostomul Cocceianus, istoric și ôspe al Daciei, despre

(⁴⁶) **Diogen. Laert.** poemium, cap. I et libr. VIII. cap. 1.

(⁴⁷) **Hellanic. Chronolog. Melirhet.** pag. 159. — **Lucian. Scyth.** I. 4.

(⁴⁸) **Herodot.** IV, 94—97. — **Strab.** VII, cap. 297.

(⁴⁹) **Tatianus, Or. adv. Gr.** cap. 58. et ex eo **Euseb. Prepar. Evang.** X, 11, pag. 493, B. — **Suidas,** V-o $\omega\chi\omicron\varsigma$.

(⁵⁰) **Strab.** VII. cap. 3. § 11.

(⁵¹) Apud **Jornand.** *de reb. Getic.* cap. XI.

(⁵²) Despre această epocă și Fenicianii în Dacia, veđi eruditele cercetări ale d-lui **Hasdeu**, *Istor. Crit. a Român.* tom. II, pag. 36—60. Bucuresci 1875. — Veđi și **Karamsin, Ist. Gosud. Ross.**, I. 8. et not.

(⁵³) **Müller, Fragm. Histor. Graecor.** tom. IV, pag. 437.

care noi am vorbit altă dată. Pronumele de *Cocceianus*, el îl adăogă la numele său după maica sa.

Dione Cassiū a fost unul din bărbații cei mai celebri ai epocii sale. A fost Pretor sub Pertinax, Consul sub Sever și sub Caracala, Gubernator al Smirnei și al Pergamului sub Macrin, înălțat la 223 de Imperatoarele Alexandru Sever la demnitatea de Consul al Romei, Proconsul al Africei și apoi Gubernator al Dalmației și al Pannoniei.

El a fost de multe ori și de multe ori s'a luptat prin Dacia. În unire cu Imperatoarele Alexandru Sever, Dione Cassiū era un mare și neștrămutat păzitor al disciplinei și al onoarei militare în acele vremi de rușinosă memorie pentru Romani, când Imperiul se vindea de militari pentru un *donativum*, când trădarea militară usurpa suveranitatea Poporului și a Senatului Roman și vindea sorta Romei aceluși ce ar fi dat mai mulți bani, frângând ast-fel legătura cea mai sacră ce a existat la Romani și care făcuse gloria și mărirea lor : *jurământul militar*.⁵⁴ Legiunile din Pannonia, deprinse dela o vreme la seditiuni, conspirase contra lui Dione. Dar perversitatea lor se sfărma de presința sa. Dione singur cu prestigiul și bărbăția sa supuse o armată de seditiioși și pedepsi cu mörte pe cuteșătorii. Pretorienii din Roma, înspăimintăți, cerură dela Imperatoarele mörtea lui Dione. Alexandru Sever, în loc de respuns, numi pe Cassiū pentru a doua óră Consul, scutindu'l de cheltuelile inaugurării, pe cari le luă în sarcina sa, spre a respălăti pe restauratorul vechii discipline Romane.

În urmă Dione, obosit de osteneți și de resbele, ér tot-o-dată doborit de o bólă cronică, se retrase la Nicea, unde a și murit, consacrand timpul său la scrieri importante. Când Alexandru Sever, cedând rugămintilor sale, i-a dat voe să se retragă în căminul său, Dione pronunță aceste versuri din Omer⁵⁵, pe cari le-a scris și la sfârșitul cărții LXXX a Istoriei sale :

«Jupiter a scăpat pe Ector de săgețile, de pulberea, de sângele, de ómorul și de frémătul luptelor...»

Dione Cassiū a fost căpitan de frunte, istoric și om de Stat. Privind la nestatornicia, la pasiunile și la fluctuațiunea principiilor mai multor ómenii politici din șilele sale, el dice, cu experiința sa practică și de istoric, aceste memorabile cuvinte : «Tóte schimbările sînt pline de primejdie;

(⁵⁴) Zossimi, *Histor.* libr. I, VII. pag. 14, edit. Ienae, 1729. — Dion Cas. libr. LXIV cap. 3. LXV, cap. 9.

(⁵⁵) *Iliad.* XI, vers. 163.

«ele mai tot-d'a-una aduc nenorociri mari țărilor și cetățenilor. Bărbații
«de Stat înțelepți preferă să stea în aceeași stare, orî cât de neperfectă ar
«fi, decât a se târi prin rătăcirî nesfârșite... »⁵⁶

Dione Cassiū a scris între alte :

1. *Istoria Domniei lui Traian.*
2. *Getica* (Γετικά) adecă Istoria Geților.
3. *Istoria expedițiunilor și a călătoriilor sale prin toate țerele pe unde a umblat* (Ἐξόδια).
4. *Istoria lui Commod.*

Tóte aceste scrieri sint cu desăvârșire pierdute, și tóte erau fórté importante pentru istoria nóstră antică, căci tóte trataū despre Dacia.

Dar scrierea cea mai importantă, scrierea monumentală a lui Dione Cassiū, este a sa *Istoria Romană* (Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία). Ea începea dela zidirea Romei și se sfârșia cu domnia lui Alexandru Sever. Dione a pus 22 de ani pentru ea : dece ani a adunat material, și doi-spre-dece a compus' o apoi ! Ea era în LXXX cărți, din cari ne lipsesc cele mai multe. Cele dela început 36 cărți ne lipsesc cu totul; abia avem puține mici fragmente din ele, culese de Flaviū Ursin. Cărțile *apropé complete* sint dela XXXVII-a până la a LIX-a. Tóte cele-l'alte dela 49 până la 80 sint érași pierdute, și nu avem din ele decât o prescurtare făcută de Xiphilin și câte-va fragmente.⁵⁷

Multe din cărțile pierdute trataū despre Dacia, precum din fragmente se dovedesce.

Astfel cartea XXXVIII trata despre bătăia ce a suferit Antoniū la cetatea Istria, la gurile Dunării, de cătră Sciții-Bastarni, veniți în ajutorul Misilor, și despre fuga lui Antoniū.⁵⁸

Luptele Mitridatice, la cari luară o parte atât de activă Tracii și Geții, se descriău în cărțile I—XXXVI.⁵⁹

Cartea LI povestia pe larg despre resbelele Romanilor în Misia și în Tracia, și despre expedițiunea lui Lentulus contra lui Getison, regele Dacilor.⁶⁰ Aice Dione, vorbind despre Suevi și Daci, susține că Suevi sint Celți, ér Dacii Sciți; că Dacii ședeau pe ambele maluri ale Dunării; că o

(⁵⁶) Dion Cass. *fragm.* libr. I—XXXVI, cap. 27, tom. I, p. 59, edit. E. Gros. Paris 1845.

(⁵⁷) Phot. *Myriobibl.* Cod. LXXI. Γαζή, Ἑλληνικὴ ἱστορία. tom. II, pag. 45. — E. Gros, *Introduction à Dion Cassius*, tom. I, pag. I-CIII.

(⁵⁸) libr. XXXVII *frag.* cap. 10, tom. III, pag. 327.

(⁵⁹) tom. II, pag. 127. 243 sq.

(⁶⁰) Conf. Florus, IV, 12.

parte din Daci de dincolo de Dunăre fiind vecini cu Tribaliți, fac parte din Prefectura Misiei și sînt numiți de toți, însă nu și de vecinii lor, Misti, cei-l'alți se numesc Daci sau Geți sau Traci; că némul Dacic a fundat odinioară colonie în préjma muntelui Rodop. Dione vorbía încă despre ambasada ce Dacii trimisese mai înainte la Cesar; că Cesar nefăcându-le nici o concesiune, Dacii intrase în relațiuni intime cu Antoniu; că Dacii în această epocă erau bătuiți de lupte și neînțelegeri civile. Dione descria resbelele lui M. Crassus cu Dacii și cu Bastarnii, de némul Scitic și acești din urmă. Bastarnii trecënd Dunărea supusese Misia și pe vecinii Triballi și Dardanieni. Crassus îi lăsă în pace, dar când ei trecură Balcanii și se legase de Tracia Denteleților, aliata Romei, Crassus se repeși contra lor, îi goní înapoi în țera lor și cuceri partea ce se numía *Getică* (Γετικὴ). Deldon, regele Bastarnilor, cade în luptă, ucis de însuși Crassus. Apoi Crassus se găsi în primejdiă cu óstea sa, căci Bastarnii isbutise să ocupe o pozițiune tare, de unde Romanii nu-i puteau scóte. Atunci Rol, regele unei părți a Geților, dă ajutor lui Crassus și Bastarnii sînt bătuiți. Pentru acesta, Rol primi dela Cesar titlul de *aliat și amic al Romanilor*. Acest fragment al lui Dione ne arată, că Geții, deși un némul, dar formați mai multe state deosebite și autonome.

Tot în această carte se vede că Dione vorbía despre Odrisi, vecini și amestecați în némul lor cu Geții, și ne nara resbelul între Rol, regele Geților, și Dapyx, alt rege al Geților. Crassus veni în ajutorul lui Rol, care era acum amic și aliat al poporului Roman, și după multă luptă isbutiră să bată pe Dapyx, care muri trădat de un general al seú. Dione ne mai dicea că Crassus se repeși apoi să íea peșterea *Kira*, tot în Dacia, o peștere mare și tare, unde după tradițiune Titanii bătuiți de Dumneđu găsiră refugiu. Aici Geții lui Dapyx ascunsese bogățiile lor. După ce a luat această peștere prin fóme, Crassus năvăli asupra tuturor Statelor Getice, afară se înțelege de Statul lui Rol, deși acestea n'aveau nici o legătură cu Dapyx. Crassus bate mai ales pe Zyraxe, rege al Geților, și íea după o luptă sângerósă cetatea sa Genucla, cea mai tare *din toate cetățile lui Dapyx*, zidită pe Dunăre, atacând-o tot-odată de pe uscat și de pe apă. Fragmentul dice că a trebuit mult timp și multă ostenélă ca Crassus să íea Genucla; el avu noroc mai ales, că grozavul rege al Geților Dapyx era absent, *dus cu sume enorme de bani* să adune pe toți Sciiți contra Romanilor...

Apoi Dione sfârșia cartea acésta cu relațiuni topografice și etnografice despre Misi, Geți, Daci, Triballi și Dardanieni.⁶¹

Cartea LV între altele cuprindea descrierea comandamentelor militare. *Legiunea V Macedonică* și *Legiunea XIII Gemină* aveau cuartierele lor în Dacia. Tot acésta carte povestea resbelele Romanilor, comandați de Tiberiū și ajutați de Rimetalces, regele Tracilor, cu Dalmații și Pannonii, și luptele tot de atunci ale lui Sever, alt general al Romanilor, *cu Daci și cu Sauromatii*, cari profitând de aceste împrejurări devastaū Misia.⁶²

Cartea LXV nara cum Vespasian, comandând în Siria, dar dorind Imperiul, a trimis din Siria în Italia pe Mucian generalul seū contra lui Viteliū; cum Mucian, neputend face acésta expedițiune pe mare, din cauza ernoī, a condus armata sa prin Capadocia și Frigia și prin *totă Tracia*.⁶³

Cartea LXVII cuprindea expedițiunea și resbelele lui Domițian contra Geților sau Dacilor, și relațiuni întinse etnografice, istorice și geografice despre Dacia.⁶⁴

Cartea LXXI vorbea despre expedițiunile lui Marc-Aureliū la Dunăre, despre invasiunea lui Tarbos, domn vecin, în Dacia, și despre distribuțiunea pământurilor de către Marc-Aureliū în Dacia.⁶⁵

Tot acésta trata despre descălecarea Astingilor în Dacia, conduși de regeii lor Rhaos și Rhaptos. Dacia era guvernată atunci de Clemens. Astingii se supun Romanilor, și li se dau pământuri în Dacia. Se mai relatea serviciile ce Iazigiū făcuse lui Marc-Aureliū la Dunăre, pentru cari el, spre a-i resplăti, le iertă mai multe din condițiunile ce li se impusese; el însă nu-i scuti de condițiunile atîngătoare de întruniri și de comerciū, de a nu pluti pe Dunăre cu luntrile lor și de a nu sta nici o dată pe insulele Dunării. Marc-Aureliū le mai permise a face comerciū cu Roxolaniū, trecend prin Dacia, cu condițiune însă de a lua tot-d'a-una voe pentru acésta dela Domnitorul Daciei : ὁσάκις ὁ Ἄρχων τῆς Δακείας ἐπιτρέψῃ σφίσιν.

(61) *Dion Cass.* tom. VII, pag. 161—197. Aprópe de Nistru, la răsărit médă-ți, se află și astă-ți peștera sau *stânca Sorocēi*. Tradițiunea ȳice că locuitorii vechi din Moldova și Basarabia se adăpostiau aici și ascundeau bogățiile lor. *Stânca Sorocēi* dacă nu este *pescera Cira* din ȳilele Dacilor, cel puțin o analogiă. Veđi descrierea ei modernă în *Uricar*. tom. III, 277 282. edit. Iași 1853, și *Cantemir, Descr. Mold.* pag. 31.

(62) *Fragm.* tom. VII, pag. 645. 647. 665. 672.

(63) *Fragm.* tom. IX, pag. 244. 256. Conf. *Joseph*. IV.11, §. 5. *Tacit. Histor.* III. 46.83 — Detailurile despre acésta expedițiune ne-ar fi fost de cea mai mare importanță.

(64) tom. IX, pag. 352.

(65) *Fragm.* tom. X, pag. 31. 63. 39.

Cartea LXXII trata despre petrecerea lui Comod în Dacia. Comod acordă pacea Burrilor cu condițiune de a nu se așeza nicî o dată, nicî a pășuna vitele lor, mai aprópe de 40 de stadie de Dacia. Sabinianus supune 12,000 de Daci, goniți de compatrioții lor din *Dacia liberă*, și promite a le da pămînturi în *Dacia romană*.⁶⁶

Cartea LXXVII cuprindea afaceri Dacice, plecarea lui Antonin din Dacia și trecerea sa în Tracia.⁶⁷

Cartea LXXVIII trata despre afacerile Daciei sub Alexandru Sever și Macrin, și despre numirea lui Marcus Agrippa de guvernator și cap militar în Dacia și a lui Deciu Triccian în Pannonia, vecina Daciei.⁶⁸

Nu numai citatele cărții și multe alte din istoria lui Dione Cassiu sînt pierdute, dar încă întreaga carte LXVIII, care cuprindea expedițiunile lui Traian în Dacia, căderea Dacilor sub dominațiunea Romanilor și colonizarea Daciei Traiane. Din ea nu avem, ca și din multe alte, decât o forțe modestă prescurtare a lui Xiphilin, care și ea este plină de lipse.⁶⁹

(Va urma).

Al. Papadopol Calimah.

(⁶⁶) *Fragm.* tom. X, pag. 79.

(⁶⁷) tom. X, pag. 371.

(⁶⁸) tom. X, pag. 435.

(⁶⁹) **Dion Cass.** tom. IX, pag. 397—484.

LITERATURA POPORANĂ.

PORCUL CEL FERMECAT

BASMU DIN MUNTENIA

A fost odată ca nicî odată; că de n'ar fi, nu s'ar mai povesti; de când se potcovia puricele la un picior cu noș-deci și noș de oca de fer și s'arunca în slava cerului de ne aducea povești; de când se scriea musca pe părete, mai mincinos cine nu crede.

A fost odată un împărat și avea trei fete. Și fiind a merge la bătăliă, își chemă fetele și le dise :

— Ecă, dragele mele, sînt silit să merg la resboi. Vrăjmașul s'a sculat cu óste mare asupra noastră. Cu mare durere mă despart de voi. În lipsa mea, băgați de sémă să fiți cu minte, să vă purtați bine și să îngrijiți de trebile casei. Aveți voe să vă preumblați prin grădină, să intrați prin tóte cămărele casei, numai în cămara din fund din colțul din dreapta să nu intrați, că nu va fi bine de voi.

— Fii pe pace, tată; respuseră ele. Nici odată n'am eșit din cuvîntul dumitale. Du-te fără grije, și Dumneșeu să'ți dea o isbîndă strălucită.

Tóte fiind gata de pornire, împăratul le dete cheile dela tóte cămărele, mai aducându-le aminte încă odată poveștele ce le dedese, și'și luă dioa bună dela ele.

Fetele împăratului, cu lacrimile în ochi, îi sărutară mîna, îi poftiră biruintă, ér cea mai mare din ele primi cheile din mîna împăratului.

Nu sciañ ce să se facă de máhnire și de urit fetele, când se vedură singure. Apoi, ca să le trecă de urit, hotărîră ca o parte din ñi să lucreze, o parte să citească și o parte să se plimbe prin grădină. Așa făcură, și le mergea bine.

Vielénul pismuía pacea fetelor și'și vâri códa.

— Suriórele mele, ñise fata cea mai mare, cātu'î ñiulica de mare tórcem, cósem, citim. Sînt câte-va ñile de când sîntem singure, n'a mai rēmas nici-un colț de grădină pe unde să nu ne fi plimbat. Am intrat prin tóte cămărele palatului tatăluí nostru, și am vedut căt sînt de frumos și bogat împodobite; de ce să nu întrăm și în cãmara ceea, în care ne-a oprit tatál nostru de a intra?

— Vai de mine, leliță!—ñise cea mai mică,—mē mir cum ți-a dat în gînd una ca acēsta, ca să ne îndemni dumnēta să cãlcãm porunca tatáluí nostru? Când tata a ñis să nu întrăm acolo, trebuie să fi sciut el ce a ñis și pentru ce a ñis.

— Că dóră nu s'o face gaură în cer de vom intra!—ñise cea mijlociă. Că dóră n'o fi niscai-va smeí să ne mănance, orí alte lighióne! Ș'apoi de unde scie tata, dacá noí am intrat?

Tot vorbind și îndemnându-se, ajunseră tocmăi pe d'înainte a acelei cãmări, cea mai mare din surorí bágă cheia în brósca ușei, și întorcēnd cheia, scárt! ușa se deschise.

Fetele intrară.

Când colo, ce să vedă? Casa n'avea nici o podóbă, dar în mijloc era o masă mare cu un covor scump pe dînsa, și d'asupra o carte mare deschisă.

Fetele, nerăbdátóre, voiră a sci, ce ñicea în cartea aceia. Cea mare înaintă, și étă ce ceti :

— Pe fata cea mare a acestuí împărat are s'o iea un fiú de împărat dela resărit.

Merse și cea mijlociă și, întorcēnd fóia, ceti și ea :

— Pe fata cea mijlociă a acestuí împărat, are s'o iea un fiú de împărat dela apus.

Riseră fetele și se veseliră, hihotând și glumind între ele. Fata cea mică însă nu voia să se ducă.

Cele mai mari nu o lăsară în pace, ei cu voe fără voe o aduse și pe dînsa lângă masă, și cam cu îndoială întórse și ea fóia și ceti :

— Pe fata cea mică a acestuí împărat are s'o iea de soțiă un porc.

Trásnetul din cer de ar fi cădut, nu 'i-ar fi făcut mai mult rēu ca cea-ce 'i-a făcut citirea acestor vorbe. P'aci-p'aci era să móră de máhnire. Și dacá n'o țineaú surorile, își și spărgea capul cădēnd.

După ce se desmetici din leșinul ce'í venise de inimă rea, începură s'o mângăie surorile.

— Ce!—îi diseră—mai cređi și tu la tóte alea? Unde ai mai pomenit tu, ca o fată de împărat să se mărite după un porc?

— Ce copilă ești—îi duse cea-l'altă. Dară tata n'are destulă oștire să te scape, chiar când s'ar întâmpla să vie să te céră un dobitoac așa de scârbos?

Fata cea mică a împăratului ar fi voit să se înduplece a crede cele ce 'i spuneau surorile, dar n'o lăsa inima. Gândul ei era mereu la cartea care spuse că norocul celor-l'alte surori era să fie așa de frumos, și numai ei îi spusese că o să i se întâmple ceia ce nu se mai auzise pînă atunci pe lume. Și apoi o rodea la ficiați călcarea poruncei tatălui lor.

Ea începu a lănceđi. Și numai în câte-va zile așa se schimbase, încât nu o mai cunoscea; din rumenă și veselă ce era, ajunsese de se oflise și nu 'i mai întra nimeni în voe. Se feria de a se mai juca cu surorile prin grădină, d'a culege flori ca să le pue la cap și d'a cânta cu tótele când erau la furcă ori la cusătură.

Între acestea tatăl fetelor, împăratul, făcuse o isbândă cum nu se aștepta, biruind și gonind pe vrăjmaș. Și fiind-că gândul îi era la fiicele sale, făcu ce făcu și se întorse mai curînd a-casă. Lumea după lume eșise întru întîmpinarea lui, cu buciume, cu tobe și cu surle, înveselindu-se că împăratul se întorcea biruitor.

Cum ajunse, pînă a nu merge a-casă, împăratul dete laudă Domnului că 'i ajutase asupra protivnicilor cari se sculase asupra lui de 'i înfrânse. Apoi mergînd a-casă, fiicele lui îi eșiră înainte. Bucuria lui creșcu, când vėdu că fetele îi erau sănătóse. Fata cea mică se feri cât putu a nu se arăta tristă.

Cu tóte acestea, nu după mult timp împăratul băgă de sémă că fiia-sa cea mică din ce în ce slăbia și se posomora. Îndată îi trecu un fer ars prin inimă, gîndindu-se că póte 'i-au călcat porunca. Și de unde să nu fie așa!

Ca să se încredințeze, își chemă fetele și le întrebă, poruncindu-le să 'i spuie drept. Ele mărturisiră. Se feriră însă de a spune, care din ele fuse îndemnătórea.

Cum auzi împăratul una ca acésta, se tânguia în sine cu amar, și cât p'aci era să 'l birue mîhnirea. Își ținu însă firea și căută a 'și mîngăia fata, care vedea că se perde. Ce s'a făcut, s'a făcut : vėdu el că acum o mie de vorbe un ban nu face.

Începuse a se cam uita întîmplarea acésta, când într'o ăi se înfățișă la împăratul fiul unui împărat dela resărit și 'i ceru de soțია pe fata cea mai mare. Împăratul i-o dete cu mulțumire. Făcură nuntă înfricoșată, și peste trei zile o petrecu cu cinste mare pînă la otar. Peste puțin așa făcu și cu fata cea mijlocia, pe care o ceruse un fiu de împărat dela apus.

Cu cât vedea că se împlinesce întocmai cele scrise în cartea ce citise, cu atât fata împăratului cea mică se întrista și mai mult. Ea nu mai voia să mănănce, nu se mai gătia, nu mai eșia la plimbare; voia să se lase să móră mai bine decăt să ajungă de batjocura lumii. Dară împăratul nu 'i da regas să puie în lucrare o faptă așa de nelegiuită, ci o mîngăia cu fel de fel de povețe.

Mai trecu ce mai trecu, și étă, mare, că într'o ăi împăratul se pomenesce cu un porc mare că întră în palatul lui și 'i ăice :

—Sănătate ție, împărate! Să fii rumen și voios, ca răsăritul sórelui într'o ăi senină!

— Bine ai venit sănătos, prietene. Dară ce vînt te aduce pe la noi?

— Am venit în pețit; răspuse porcul.

Se miră împăratul, când auzi dela porc așa vorbe frumoase, și îndată își dete cu părerea că aci nu putea să fie lucru curat. Ar fi voit s'o cărmescă împăratul spre a nu 'i da fata de sofiă; dară după ce auzi că curtea și ulițele gem de porci n'avu încotro, și 'i făgădui. Porcul nu se lăsă numai pe făgăduială, ci intră în vorbă și hotări ca nunta să se facă peste o săptămână. Numai după ce avu cuvîntul împăratului, porcul plecă.

Pînă una alta, împăratul își povățui fata să se supuie ursitei, dacă așa a voit Dumnezeu. Apoi îi dîse :

— Fata mea, cuvintele și purtarea cea înțeleptă a acestui porc nu sînt de dobitoac; o dată cu capul nu creș eu, ca el să se fi născut porc. Trebuie să fie vre-o altă fermecătoria saŭ vre-o altă drăciă aci. Însă tu să fii ascultătoare, să nu ești din cuvîntul lui; căci Dumnezeu nu te va lăsa să te chinuesci mult timp.

— Dacă dumneata, tată, găsesci cu cale așa, răspuse fata, te ascult și 'mi pui nădejdea în Dumnezeu. Ce-o vrea el cu mine !

Între acestea sosi și ziua nunții. Cununia se făcu cam pe ascuns. Apoi puindu-se porcul cu sofiă sa într'o căruță împăratescă, porni la dînsul a-casă.

Pe drum trebuia să trecă pe lângă un noroiu mare. Porcul porunci să stea căruța; se dete jos și se tăvăli în noroiu, pînă se făcu una cu tina; apoi suindu-se, dîse miresei să 'l sărute. Biata fată, ce să facă? Scose batista, îl șterse nițel la bot și 'l sărută, gîndindu-se să asculte povețele tatălui seŭ.

Când ajunseră a-casă la porc, care era într'o pădure mare, se și înseră. Ședură nițel de se odihni ră de drum, cinară împreună și se culcară. Peste noapte fata împăratului simți că lângă dînsa era un om, eră nu un porc. Se miră. Însă își aduse aminte de cuvintele tătâne-seŭ, și începu a mai însufleți, plină de nădejde în ajutorul lui Dumnezeu.

Porcul s'era se desbrăca de pielea de porc, fără să simță fata, și diminēja, pînă a nu se deștepta ea, el eră se îmbrăca cu dînsa.

Trecu o noapte, trecură două, trecură mai multe nopti, și fata nu se putea domiri, cum se face de bărbatu-seŭ dioa este porc și noptea om. Pasămi-te el era fermecat, vrăjit.

Mai tărđiŭ începu a prinde dragoste de dînsul, când simți rodirile căsătoriei; atăt numai se mahnîia, că nu sciea ce o să dea lumii peste căte-va luni. Când într'o di vedu trecend pe acolo o babă clonța vrăjitore.

Ea, care nu veduse ómeni de atăta mare de timp, era jinduită, și o chemă să mai vorbescă cu dînsa căte ce-va. Vrăjitorea îi spuse că scie să ghicescă, să dea lécuri și căte nagode tóte.

— Așa să trăesci, bătrânico, ia spune 'mi d'a minune, ce are bărbatu-meŭ de este dioa porc și noptea, când dórme lângă mine, îl simț că este om?

— Ceia ce 'mi spuŭ, puica mamei, eram să ți-o spuŭ eu mai înainte; căci nu de surda sînt ghicitore. Să-ți dea mămuca însă lécuri carŭ să 'i taie fermecele.

— Dă-mi ȳeu, mămușoră, și ȳi-oiu plăti cât mi'î cere, că mi s'a urit cu el așa.

— ȳine iceda, puisorul mamei, ața acésta. Să nu scie el de dînsa, că n'are léc. Să te scolî când dórme el, binișor, și să i-o legî de piciorul stîng, cât se póte de strîns, și să veđi, draga babei, că dimineța rămâne om. Parale nu'mî trebuie. Eú voiú fi destul de plătită, când voiú afla că o să scapi de o așa urgiă. Mi se rupe, uíte, băarele inimei de milă pentru dumneata, bobocelul mamei, și mă căesc, mă căesc, cum de să nu afu eú mai din nainte, ca să'ȳi viú întru ajutor.

După ce plecă srgriptoróica vrăjitóre, fata de împérat ascunse cu îngrijire ața; érá peste nópte se sculá binișor, încát să n'o simțá nici măiastrele, și cu inima tăcândă legá ața de piciorul bárbatului seú. Când să strîngă nodul, píc! se rupse ața, căci era putredă.

Deșteptându-se bárbatul speriat, îi dîse :

— Ce ai făcut, nenorocito ! Mai aveam trei dîle, și scăpam de spurcatele astea de vrăji; acum cine scie cât voiú mai avé să port acéstá scárboasă pele de dobitoc. Și numai atunci vei da cu mîna de mine, când vei rupe trei perechi de opinci de fer și când vei toci un toiag de oțel, căutându-mé, căci eú mé duc.

Dîse și se făcu nevédut.

Sármana fatá de împérat când se veđu singurá cuc, unde începu a plînge și a se boci, de ȳi se rupea inima. Blestema cu foc și cu pară pe afurisita de ghicitóre. Dară tóte în zadar. Dacă veđu că n'o scóte la căpătaiú cu tânguirea, se sculá și plecá în cotro va duce-o mila Domnului.

Ajungénd într'o cetate, porunci de'î făcu trei perechi de opinci de fer și un toiag de oțel, se gáti de drum și se porni în călătoriá, spre a'și găsi bárbatul.

Se duse, se duse, peste noé mări, peste noé țéri, trecu prin nisce păduri mari cu bușteni ca butia, se poticniá lovindu-se de copacii cei resturnați, și de câte orî cădea, de atátea orî se și scula; rămurile copacilor o isbiaú peste față, crângile îi sgáriase mâinele, și ea tot înainta și mergea, și îndărát nu se uíta. Când, oboșitá de drum și de sarciná, abátutá de máhnire și cu nádejdea în inimá, ajunse la o căsuță.

Pasámi-te acolo ședea Sánta Luná.

Bátu la pórtiță, se rugá să o lase în năuntru să se odihnéscá nițel, mai cu sémá că 'i și abátuse să facá.

Muma Sántei Lune avu milá de dînsa și de suferințele sale; o primi dară în năuntru și o îngriji. Apoi o întrebá :

— Cum se póte ca om de pe alte tărîmuri să resbécá până aci.

Biata fatá de împérat îi povesti atunci tóte întâmplările, și sfârși dîcénd :

— Mulțumesc mái întâiú lui Dumneđeu că m'á îndreptat pașii cătrá acest loc, și al doilea, dumitale, că nu m'ái lăsat să pier la césul nacerii. Acum te mái rog să'mî spuî, nu care cum-va Sánta Luná, fiica dumitale, scie pe unde s'ar afla bárbatul meú ?

— Nu póte să scie, draga mea;—îi respunse muma Sántei Lune; — dar du-te încolo spre răsárit până vei ajunge la Sántul Sóre; póte el să scie ce-va.

Îi dete să mănânce o găină friptă și îi duse să bage de sémă să nu pėrdă nici un oscior, căi va fi de mare trebuință.

După ce mai mulțumi încă odată de buna găsduire și de povețele cele folositoare, și după ce lepădă o pereche de opinci care se spărsese, încălță altele, puse oscioarele găinei într'o legătură, luă în brațe copilașul și toiagul în mână, și o porni ărăși la drum.

Merse, merse, merse, prin nisce câmpie numai de nisip; așa de greū era drumul, încât făcea doi pași înainte și unul înapoi; se luptă, se luptă și scăpă de astă câmpie, apoi trecu prin nisce munți 'nalți, colțoroși și scorboreși; săria din bolovan în bolovan și din colț în colț. Când ajungea pe câte un piept de munte șes, i se părea că apucă pe Dumneđeu de un picior; și după ce se odihnia câte nișel, iar o lua la drum, și tot înainte mergea. Glodurile, colții de munte cari erau tot de cremene, atât îi sgăriase piciorele, genuchii și cotele, încât erau numai sânge; căci trebuie să vė spun, că munții erau 'nalți încât întreceau norii, și pe unde nu erau prăpăstii peste cari trebuia să sară, nu putea merge alt-fel decât suindu-se pe brânci și ajutându-se cu toiagul.

În cele mai de pe urmă, stătută de ostenelă, ajunsese la nisce palaturi.

Acolo ședea Sórele.

Bātu la pórta și se rugă să o primescă. Muma Sóreului o primi, se miră când vėđu om de pe alte țărîmuri pe acolo, și plânse de mila ei când îi povesti întâmplările. Apoi după ce îi făgădui că va întreba pe fiu-seu despre bărbatul ei, o ascunse în pivniță ca să n'o simțā Sórele când va veni a-casă, căci sėra se întorce tot-d'a-una supėrat.

A doua ți află fata de împėrat că era s'o pață, fiind că Sórele cam mirosise a om de pe altă lume. Dar muma-sa îl liniști cu vorbe bune, ȃicēndu-i că sînt pãrerī.

— Bine, frate dragă, cum se pôte ca Sórele să fiā supėrat, el care este atât de frumos și face atāta bine muritorilor ?

— Ėcā pentru ce, — respunse muma Sóreului : el diminēta stā în pórta raiului, și atunci este vesel, vesel și rīde la tótā lumea; peste ȃi este plin de scārbă, fiind că vede tóte necurățiele ómenilor, și d'aia își lasă cāldura așa de cu zăbușelā; ără sėra este māhnit și supėrat, fiind că sta în pórta iadului; acesta este drumul lui obicinuit, de unde apoi vine a-casă.

Îi mai spuse că l'a întrebat despre bărbatul ei, și fiu-seu îi respunse că nu scie de sėma lui nimic, fiind că de va ședē în vr'o pădure desă și mare, vederea lui nu pôte străbate prin tóte colțurile și afundăturile, ci că altā nădejde nu e, decât să mėrgā la Vīnt.

Îi dete și acolo o găină să mănânce și îi duse să păstreze oscioarele cu îngrijire.

După ce lepădă și a doua pereche de opinci cari se spărsese și acelea, luă legătura cu oscioarele, copilul în brațe și toiagul în mână, și porni spre Vīnt.

În calea acēsta întâlni niște greutăți și mai mari, căci dete una după alta peste munți de cremene, din care țīșniau flacări de foc, peste păduri nemaī umblate și

peste câmpie de gheață cu nămeți de zăpadă. P'aci, p'aci, era să se prăpădescă biată femeie; însă cu stăruința ei și cu ajutorul lui Dumneșeu, birui și aceste greutăți mari, și ajunse la o găvăună, care era într'un colț de munte, mare, de putea să între șapte cetăți într'însa.

Acolo ședea Vîntul.

Gardul care o încongiura avea o portiță. Bătu și se rugă să o primescă. Mama Vîntului avu milă de dînsa și o primi să se odihnescă. Ca și la Sorele, fu ascunsă ca să nu o simtă Vîntul.

A doua zi îi spuse că bărbatul se locuia într'o pădure mare și desă, pe unde nu ajunsesse toporul încă; că acolo și-a făcut un fel de casă, grămădind bușteni unul peste altul și împletindu'i cu nuiele, unde trăia singur singurel, de tema omenilor răi.

După ce îi dete și aci o găină de mîncă, și îi dîse să păstreze osciôrele, muma Vîntului o povățui să se ia după drumul robilor care se vede noptea pe cer, și să mîrgă, să mîrgă pînă va ajunge.

Așa și făcu. După ce mulțumi cu lacrimi de bucurie pentru buna găsdire și pentru vestea cea bună, porni la drum.

Biata femeie noptile le făcea zi. Nu i se mai alegea nici de mîncare, nici de odihnă, atîta dor și foc avea de a-și găsi bărbatul pe care ursita i'l dedese.

Merse, merse, pînă ce i se sparse și opincele aceste. Le lepădă și începu a merge cu piciorile gôle. Nu căuta gloduri, nu băga sémă la ghimpii ce'i intrau în picioré, nici la loviturile ce suferia cînd se împedeca de vre-o pîtră.

În cele mai de pe urmă, ajunse la o poiană verde și frumoasă pe marginea unei păduri. Acum se mai înveseli și sufletul ei, cînd vădu floricelele și érba cea môle. Státu și se odihni nițel. Apoi vădënd păserelele câte doë-doë pe rămurelele copăceilor, se încinse focul într'însa de dorul bărbatului seú, începu a plînge cu amar și, cu copilul în brațe și cu legătura cu osciôrele pe umăr, porni éráși.

Intră în pădure. Nu se uita nici la iérba cea verde și frumoasă ce'i mîngăia picioréle, nu voia să asculte nici la păserelele ce ciripiau de te asurđiau, nu căuta nici la floricelele ce se ascundeau prin desigurile crîngurilor, ei mergea dibuind prin pădure. Ea băgase de sémă, că acésta trebuie să fie pădurea în care locuia bărbatul seú, după semnele ce'i spusese muma Vîntului.

Trei zile și trei nopti căută prin pădure, și nu putu afla nimic. Atât de mult era ruptă de ostenele, încât cădu și remase acolo o zi ș'o nópte fără a se mișca, fără a hé și a mînce ce-va.

În cele mai de pe urmă, își puse tóte puterile, se sculă, și așa șovăind cercă să umble sprijinindu-se în toiagul seú, dar îi fu cu neputință, căci și acesta se tocise, încât nu mai era de nici o trebuință. Dară de mila copilului care nu mai găsia lapte la peptul ei, de dorul bărbatului pe care îl căuta cu credință la Dumneșeu, porni așa cum putu. Nu făcu de ce pași și zări cătră un desis un fel de casă precum îi spusese muma Vîntului. Porni într'acolo și abia, abia ajunse. Acea casă n'avea nici ferestre, nici ușă. Pasă-mi-te ușă era pe d'asupra. Îi dete ocol. Scară nu era.

Ce să facă? Voia să între.

Se gândi, se resgândi, cercă să se sue, în zadar. Sta, sta s'o dobóre cu totul întristarea, cum se pôte să se lase ca să se înece tocmai la mal. Când, își aduse aminte de osciórele de găină ce le purtase atâta cale, și și duse : nu se pôte să mi se fi dis de florile mărului să păstrez aceste oscióre, căci îmi vor fi de mare ajutor la nevoie.

Atunci scóse osciórele din legătura ce avea, se socoti nițel, mai cugetă, și luând doă dia aceste oscióre, le puse vârf în vârf, și vëdu că se lipiră ca printr'o minune. Mai puse unul, apoi unul, și vëdu că să lipiră și acelea.

Făcu deci, din oscióre, doi drugi cât casa de nalți. Îi rezemă de casă la o depărtare de o palmă domnescă unul de altul. După aceia puse iarăși căpătăiū la căpătăiū cele-l'alte oscióre, și făcu nisce druguleți mici, fie-care puindu'ı d'a-curmeșiul pe drugii cei mari, de închipui treptele unei scări; cum punea aceste trepte, se lipiaū și ele. Și ast-fel unul câte unul puse pînă sus. Cum punea o tréptă, se urca pe ea. Apoi alta, apoi alta, pînă unde ajunse. Când, tocmai sus în vârful scării nu'ı ajungea să mai facă o tréptă.

Ce să facă? Fără astă tréptă nu se putea. Pasă-mi-te ea perduse un oscior. Să stea acolo, era peste pôte. Să nu între înăuntru, îi era ciudă. Se apucă și și tăia degetul cel mic, și cum îl puse acolo, se lipi. Luă copilul în brațe, se urcă din nou și intră în casă.

Aci se miră ea de buna rânduială ce găsi. Se apucă și ea și mai deretică o lécă. Apoi mai resuflă nițel, puse copilul într'o albiă ce găsi și o aședă în pat.

Când veni bărbatu-sei, se speria de ceea-ce vëdu. Parcă nu'ı venia să credă ochilor sei, tot uitându-se la scara de oscióre și la degetul din vârful scării. Frica lui era, să nu fie érá niscai-va farmece, și cât p'aci era să și părăsescă casa; dară Dumneđu îi dete în gând să între.

Atunci, făcendu-se un porumbel, ea să nu se lipescă farmecele de el, sbură pe d'asupra, fără să se atingă de scară, și intră în năuntru în sbor. Acolo vëdu o femeie îngrijind de un copil.

El își aduse aminte atunci că femeea sa era însărcinată când plecase dela ea, și unde 'l coprinse un dor de dînsa și o milă, gândindu-se la câte trebuia să fi pățit ea pînă să dea cu mâna de dînsul, încât se făcu numai decât om.

Cât p'aci era să n'o cunoscă, atât de mult se schimbase din pricina suferințelor și a necazurilor.

Fata de împérat, cum îl vëdu, se sculă în sus și 'ı tăcăia inima de frică, fiind că ea nu'l cunoscea.

După ce el i se făcu cunoscut, ea nu se căi, ba și uită tot ce suferise. El era un bărbat ca un brad de frumos.

Se puse deci la vorbă. Ea îi povesti tóte întâmplările, érá el plânse de mila ei. Apoi începu și el a spune :

— Eū, duse el, sînt fiū de împérat. La un răsboiū ce avū tată-meū cu nisce zmei, vecini ai lui, cari erau fórte rei și 'ı tot călcaū moșia, am omorit pe cel mai mic. Pasă-mi-te, ursita te făgăduise lui. Atunci mă-sa, care era o vrăjitoare de închiega

și apele cu farmecele ei, mă blestemă să port pelea aceluî scârbos dobitoc, cu gând ca să nu ajung să ni te ieau eu. Dumnețeu i-a stat împotriva, și eu te-am luat. Baba care ți-a dat ață să mi-o legi de picior, era ea. Și de unde mai aveam trei zile să scap de blestem, am fost silit să port încă trei ani stârvul porcului. Acum, fiind că tu ai suferit pentru mine și eu pentru tine, să dăm laudă Domnului și să ne întorcem la părinții noștri. Fără tine eram hotărît să trăesc ca un pustnic, d'aia și mi-am ales acest loc pustiu și mi-am făcut casa asta, așa ca puii de om să nu mai pótă resbi pînă la mine.

Apoi se îmbrățișară de bucuria și se făgăduiră ca amândoi să uite necazurile trecute.

A doa ți de dimineță se sculară și porniră amândoi, mai întâiu la împăratul tatăl lui. Când se auđi de venirea lui și a soției sale, tótă lumea plângea de bucuria că 'i vedea. Érá tatăl și muma lui îi îmbrățișară strîns și ținură veseliele trei zile și trei nopți.

Apoi merse și la împăratul tatăl femeii lui. El cât p'aci era să și ésa din minți de bucuria, când îi vedu. Ascultă povestindu-i-se întâmplările lor. Apoi ți se fie-sei:

— Ți-am spus eu că nu credeam să se fi născut pore acel dobitoc, ce te-a cerut de soție? și bine ai făcut, fata mea, de m'ai ascultat.

Și fiind că era și bătrân, și moștenitori n'avea, se coborî din scaunul împărăției sale și 'i puse pe dinșii. Érá ei domniră cum se domnesce, când împărații trec prin fel de fel de ispite, necazuri și nevoi.

Și de n'or fi murit, trăesc și astăzi, domnind în pace.

Érá eu încălecaî p'o șea, etc.

Comunicat de P. Ispirescu.

IARĂȘI D. CIHAC!

CÂTE - VA P R E C E P T E

PENTRU ÎNCEPĂTORI ÎN LINGUISTICĂ.

Unii dintre ascultătorii cursului meu de filologia comparativă la Facultatea de Litere din București m'aũ fost rugat în mai multe rânduri de a le da un *vademecum* despre acele pedece, acele erori, acele scăpări din vedere, de cari trebuî să se ferescă un începător în acéstă grea sciință.

Sînt recunoscător d-lui Cihac pentru ocasiunea ce 'mi procură de a satisface o cerere atăt de legitimă.

Ca întâmpinare la un *post-scriptum* al meu din «Columna lui Traian» pe ianuariu, relativ la modul d-sale de a face lingvistică, d. Cihac publică în «Convorbiri literare» pe martiu un «Respuns d-lui Hasdeu».

Acest respuns cuprinde, pe modestul spațiu de opt pagine, aprópe tóte greșelele, în cari póte să cađă cine-va din neacúșcarea metodei filologice comparative.

Nu voiŭ avé decăt a le înregistra aci, repetând după fie-care punct la adresa elevilor mei : *nu faceți cerea-ce face d. Cihac.*

* * *

I. «*Misiunea științei* — ȕice ilustrul Curtius — *nu este de a îndestula curiositatea saŭ de a da sbor unor presupuneri mai mult saŭ mai puțin spirituale, ȕi de a mări sfera adevărului și de a restrânge pe aceea a erorii.*»¹

Exemplu (No. 1). D. Cihac comite o ereză când, numai și numai pentru a'și da aerul de a fi explicat tôte, derivă pe *pururea* din *perpetuus*, pe *măgură* din *macula*, pe *mistreț* din *moestus* etc. etc. și apoi, nesciind cum să'și mai apere acéstă colecțiune de rătăciră, declară în fața unei juste critice că : «a emis opinia sa».

În știință o «opiniă» nedemonstrată, un simplu «eu cred» fără probă, este un act de copilărie.

* * *

II. *Originea unui cuvânt saŭ a unei forme se pôte afirma numai atunci, după ce s'a comparat mai întâii în tôte limbile în cari există.*

Exemplu (No. 2). D. Cihac comite o ereză, când persistă în derivațiunea românilui *traistă* din maghiarul *tarisnya*, prefăcându-se că nu vede pe albanesul *trase* și pe macedonénu *trastur*.

Alt exemplu (No. 3). D. Cihac comite o ereză, când trage pe al nostru *mălaiiŭ* «o varietate de meiŭ» din slaviecul *młieti* «măcinare», lăsând cu totul la o parte pe grecul $\mu\epsilon\lambda\iota\nu\eta$ și pe litvanul *malna*, cari însemneză și ele «o varietate de meiŭ».

Precum francesul *millet* «meiŭ» este un deminutiv din *mil* «meiŭ», tot așa românul *mălaiiŭ* este un deminutiv din *malan*, de unde *mălaniiŭ* = *mălaiiŭ*, întocmai ca din *balan* «blond» deminutivul *bălaniiŭ* = *bălaiiŭ*.

În limba noastră cea vechiă *mălaiiŭ* însemneză tot-d'a-una o varietate de meiŭ, nici o dată «păine», precum pretinde d. Cihac.

Astfel mitropolitul Dosofteiu când ȕice despre sântul Iulian că «mânca păine de mălaiu»², adecă «păine de meiŭ», d. Cihac ar trebui să traducă : «păine de păine de meiŭ» !

Alt exemplu (No. 4). D. Cihac comite o ereză, când crede că *ravac* «must» este de provenință otomană numai și numai pentru că finalul *ak* e exclusivamente ture.

Acest sufix, primitivamente *a-ka*, de unde *ak* prin perderea vocalei scurte dela sfârșit, este forțe respândit la Slavă, în grăca, în latina, în sanscrita, mai ales însă în limbile persice.³

(¹) Curtius, *Griech. Etymol.*³, p. 44.

(²) Dosofteiu, *Synaxar*, la 17 ian.

(³) Cf. Budenz, *Das Suffix κας im Griechischen*, Göttingen, 1858, in-8, passim. — Bopp, *Vergl. Grammat.*², § 949.951. — Vullers, *Institutiones linguae persicae*², p. 233-5. — F. Müller, *Zur Wortbildungslehre d. armen. Sprache*, în Benfey, *Orient und Occident*, t. 3, p. 435. — Fr. Müller, *Das Suffix ka (ak, ag, ȕh) im Erânischen*, în Kuhn, *Beiträge*, t. 3, p. 481-83 — etc.

III. *Cuvintele, cari ne întâmpină în vechile monumente ale unei limbi, nu se pot elude cu ușurință, ci ori-ce contestațiune cată să fie argumentată.*

Exemplu (No. 5). D. Cihac comite o ereză, când declară că vorbele române din psaltirea scrisă de diaconul Coresi în secolul XVI și din Pravila lui Vasile Lupul redactată în secolul XVII de logofetul Eustratiu n'au nici o valoare, de oră-ce Coresi și Eustratiu, ca Greci de origine, nu puteau sci românesce.

Pe o asemenea basă, latinistiil ar avé dreptul de a respinge prețioșele archaisme din anticul poet Enniu, fiind-că și acesta era Grec!

Cum de se întâmplă însă, că însuși d. Cihac pretinde a sci românesce, deși e Ungur?

Faptul este, că d-sa vorbește despre vechile tipăriture române fără a le cunoște, măcar că «*iea libertatea de a spune că le-a citit pôte înainte de d. Hasdeu.*»

Dacă le-a citit, de ce atunci, nu mai departe decât în 1870, cunoscea numai cele două psaltiri ale mitropolitului Dosofteiu și o edițiune neexistente a lui Coresi din 1560⁴, ér despre «*Divanul lumii*» al lui Cantemir, «*Invățaturile*» lui Varlam, «*Sinaxarul*» lui Dosofteiu și atâtea altele — nici o vorbă.

Se vede că și acestiia vor fi fost Greci!

* * *

IV. *O transițiune fonetică legitimă într'o limbă óre-care nu urméză încă a fi legitimă în tóte limbile, ci pentru ori-ce graiú trebui să se dea o demonstrațiune separată.*

Exemplu (No. 6). D. Cihac comite o ereză, când crede că din grupul *zd*, în cuvinte împrumutate dela Slavi, se pôte perde *z* la Români, fiind-că se pôte perde la Poloni.

Fonologia română nu este tot una cu fonologia polonă.

Alt exemplu (No. 7). D. Cihac comite o ereză, când dice că din turecul *gıull* saú *cıull* «*ceergă de cal*» s'a putut face la Români *țol*, precum tot de acolo a provenit la Neo-greci τζολί.

Greciil, fie vechi saú noui, neavënd sonul *ç*, il pot înlocui prin *ț* în vorbele luate dela Turci saú de ațuri; acésta însă nu se aplică la Români, cari au, din contra, o predilecțiune marcată pentru sonul *ç*, mai ales la începutul cuvintelor.

D. Cihac să ne dea un singur termin turec, al căruil inițial *ç* saú *g* să fi trecut la Români în *ț*.

Alt exemplu (No. 8). D. Cihac comite o ereză, când susține că *noian* vine din *oceanus* prin adausul eufonic al unui *n*, sub pretext că un asemenea adaus eufonic există la Italiani în *nabisso*=*abisso*, *ninferno*=*inferno* etc.

Fonologia română nu depinde de fonologia italiană.

În limba noastră adausul eufonic al lui *n* la începutul unei vorbe nu există.

(⁴) Cihac, *Dict. d'étymol. daco-romane*, p. 328, 330.

D. Cihac uită tot-o-dată a justifica, fie măcar prin fonologia italiană, disparițiunea lui *c* între două vocale în *noțan* din *oceanus*.

Alt exemplu (No. 9). D. Cihac comite o eresiă, când ne spune că Românii au putut suprima pe finalul *n* din slavicul *črănū* «negru», prefăcându-l în *čioră*, fiindcă acel *n* lipsese și la Slavi în *čort* «drac».

Din acea împregiurare că Slavii, prin două sufixe cu totul diferite *-n-* și *-t-*, au format din aceeași radicală pe *črănū* și pe *čort*, nu rezultă nici într'un mod posibilitatea supresiunii lui *n* după *r* la Români.

Sînt două fenomene fără cea mai mică legătură unul cu altul.

Chiar dacă *n* după *r* ar pute să dispară la Slavi, ceia-ce nu este în cazul citat de d. Cihac, totuși acesta n'ar trage după sine nici o consecință pentru fonologia română.

Admitînd la Români nesce tranzițiunii fonetice nejustificabile, precum disparițiunea lui *s* din grupul *zd* și a lui *n* după *r* în vorbe împrumutate dela Slavi, adausul eufonic al lui *n*, perderea lui *c* între vocale etc., d. Cihac negă în același timp trecerea inițialului *s* în *č* în cuvintele *čioc* = lat. *socci* «papuci» și *čioră* = alb. *sorră* «ciōră».

Pré-multă ușurință în admitere și pré-putîină cumpănire în respingere!

Despre inițialul *s=c* la Români, probă mai mult decăt decisivă este cuvîntul nostru *čiorchină* «grappe de raisin».

Reposatul Săulescu a găsit în Moldova pronunțiașiiunea *sorpin* alături cu *čiorchin*.⁵

Dacă vorba e împrumutată dela Otomanî, după cum se va grăbi, pôte, de a exclama d. Cihac, atunci cată să observe că forma turcă este *salqum*, adecă érași cu inițialul *s*.

Îl desfid a eși din acéstă dilemă între *sorpin* și *salqum*!

* * *

V. «*Une étymologie* — dice Meunier, resumând admirabila metodă a reposatului Corssen — *n'est admissible qu'autant qu'elle rend compte de tous les éléments du mot qu'elle prétend expliquer, sans en omettre un seul. Toute étymologie, qui suppose une modification vocale, doit avoir pour soi au moins un exemple d'une modification vocale, bien identique à celle qu'elle suppose; sinon, tant que l'on n'en peut citer aucun, le rapprochement tenté est sans valeur scientifique.*»⁶

Exemplu (No. 10). D. Cihac comite o eresiă, când trage pe bohemul *zîncica* «jintîță» din bohemul *zîně* «për de cal», dîcînd cu despreț că puțin îi împórtă că 'n limbile slavice nu se află sufixul *čita*, *čîța* sau *tița*.

Dacă un asemenea sufix nu se află, atunci din *zîně* nu se pôte nacee *zîncica*.

Alt exemplu (No. 11). D. Cihac comite o eresiă, când scóte pe al nostru *ma-*

(⁵) *Archiva Albineș Romănesci*, Suplement, 1845, nr. 11.

(⁶) *Revue critique*, 1867, t. 2, p. 82.

lariu din slavicul *mljeti* «măcinare», fără a cita în limba română o singură analogie de tranzițiunea vocalică *mlje* = *mal*.

Al exemplu (No. 12). D. Cihac comite o ereză, când stăruiesc în originea *strugurului* din slavicul *strugati* «radere», fără a ne spune măcar o vorbă despre finalul *ur*.

Alt exemplu (No. 13). D. Cihac comite o ereză, când mănușine filiațiunea între *rânză* «stomah» și *rânsă* «flóre de alun», sub pretext că ambele, stomahul și flórea de alun, ar fi «încrețite», ba încă mă mustră că «nu m'am ocupat cu anatomia dobitócelor», și tot-o-dată, cufundat exclusivamente în această anatomie, scapă din vedere de a cita o singură limbă, în care stomahul să se fi numit după vre-un fel de încrețitură.

* * *

VI. *Trecerea unui cuvînt dintr'o limbă în alta prin împrumut este supusă unor reguli de altă natură decât cea prin moștenire, dar aprópe tot atât de precise, excepțiunile în ambele casuri trebuind a fi justificate.*

Exemplu (No. 14). D. Cihac comite o ereză, când ne asigură că «pentru cuvinte «împrumutate nu putem statornici nesce reguli fixe».

Cu acest principiu înscris pe drapel, d-sa n'ar avé decât a'și închipui că o limbă óre-care e compusă în mare parte din *împrumuturi*, și apoi, scutit de reguli fixe, fluturând în dreapta și'n stânga după náluca asemenării exterióre, ține-mi-te!

Îi recomandăm scrierea lui Miklosich despre latinisme la Albanesi⁷, articolul lui Malinowski despre germanisme la Poloni⁸, opusculul lui Wackernagel despre străinisme la Germani⁹, capitolul lui Corssen despre grecisme la vechii Romani¹⁰ etc. pentru ca să se convingă o dată pentru tot-d'a-una, cât de «fixe» sînt regulile de tranzițiune fonetică în privința cuvintelor împrumutate.

* * *

VII. *O analogie, care se aduce pentru a face probabilă schimbarea fonetică a unui cuvînt prin trecerea lui dintr'o limbă în alta, trebui să fie exactă, adecă să aibe în vedere acelea-și sonuri din acelea-și limbă.*

Exemplu (Nr. 15). D. Cihac comite o ereză când, la obiecțiunea noastră că în vorbe împrumutate Românul nu preface grupul inițial *le* în *ie*, citéză pe *rubii* și *riute* din slavicele *lhubiti* și *lritu*.

Aci este *liu* = *iu*, ér nu *le* = *ie*.

Alt exemplu (No. 16). D. Cihac comite o ereză, când ne spune că *lunec* a putut să derive din *lubrico* prin perderea lui *b*, de vreme ce — dice d-sa — *b* s'a perdut în *bé*, *cal*, *vert*, *seă*, *soc*.

(⁷) Miklosich, *Die romanischen Elemente im Albanischen*, Wien, 1871, in-4, p. 73—87.

(⁸) Malinowski, *Zur Lautlehre der Lehnwörter in der polnischen Sprache*, în Kuhn, *Beiträge*, t. 6, p. 277—300.

(⁹) Wackernagel, *Die Umdeutschung fremder Wörter*, Basel, 1863, in-4, passim.

(¹⁰) Corssen, *Ueber Ausspr* ², t. 2, p. 814—17.

În *bé* din *bibere*, *cal* din *caballus*, *cert* din *liberto*, *seú* din *sebum* și *soc* din *sabucus*, *b* s'a perdut între două vocale, cea-ce nu este în *lunec* din *lubrico*, în care *d*. Cihac mai adaugă trecerea lui *r* în *n*.

Nu există în fonologia română nici o analogie pentru $br = n$.

Alt exemplu (No. 17). D. Cihac comite o eresiă, când susține că *ademenesc* derivă din prepozițiunea latină *ad* și din slaviceul *maniti* «amăgire», sub pretext că acel *ad* figurează în *ad-un* și *ad-umbresc*.

Ambele părți constitutive în *adun* și *adumbresc* sînt latine, cea-ce nu se potrivește cu pretinsa provenință mixtă latino-slavică a lui *ademenesc*.

D. Cihac era dator să demonstreze, că «Românii nu perduseră încă pe *d* din prepozițiunea latină *ad* în momentul când s'a întâlnit pentru prima óră cu Slavii».

Alt exemplu (No. 18). D. Cihac comite o eresiă, când dice că *sdrumec* s'a putut forma din *ex-de-mico* prin intercalarea unui *r*, precum s'a intercalat un *r* în *arcer* din latinul *acies* și *n arțar* din latinul *acer*.

Chiar dacă ambele aceste derivațiuni ar fi corecte, totuși $ac = arc$, care figurează în ele, nu este o analogie pentru *sdrumec* din *ex-de-mico*.

* * *

VIII. Numai acele dicționare au o valóre științifică, în cari vorbele, sub raportul formei și al sensului, sînt justificate prin exemple din monumente literare; la cas de a lipsi această condițiune, linguistul este dator a completa el însuși lacuna, din dată ce un cuvînt óre-care, citat de către dînsul, ar fi contestat.

Exemplu (No. 19). D. Cihac comite o eresiă, când aduce la Poloni *wila* sau *wyla* cu înțeles de «dîină antică a Slavilor», basându-se pe nesce dicționare, pe cari se sfiesce a le cita anume, unde cuvîntul, dacă figurează, nu s'a furișat decît prin traducțiuni moderne din poesia poporană serbă.

Îl desfidem a ne indica un singur text cu *wila* sau *wyla* «dîină» din cîntece și basme propriamente polone.

Alt exemplu (No. 20). D. Cihac comite o eresiă, când afirmă că a găsit tot prin dicționare polone, pe cari éráși nu le citează anume, vorba *dolow* ca «denumirea unui câne de vînat, de hăituit, unei haite», mai adăogînd că puțin îi pasă, dacă această vorbă se găsește sau nu se găsește în «monografiile polone despre vînatóre».

Dolow «câne», ca și *wila* sau *wyla* «dîină», este o vorbă polonă inventată.

Alt exemplu (No. 21). D. Cihac comite o eresiă, când voesce a justifica originea turcă a *ciobanului*, deși se întrebuintează în toate provinciile române fără distincțiune, prin vorba turcă *alaii*, care — dice d-sa — se întrebuintează de asemenea în toate provinciile române fără distincțiune, de vreme ce o găsim în dicționarul dela Buda.

Dicționarele necontrolate prin texturi omórá pe d. Cihac!

Cel dela Buda are nu numai *alaii*, dar și pe *beizadé* desfigurat în *vezerdé*¹¹, de

(11) *Lexic. Budan.*, p. 754.

unde însă nimeni nu va trage concluziunea, că această vorbă «se întrebuințează în toate provinciile din Dacia lui Trajan».

Petru Maior și colegii săi dela acel dicționar adună cuvinte de pretutindenă, ast-fel că *alaii*, deși se află acolo, nu încetăză totuși de a fi propriu numai regiunilor române limitrofe cu Turcia.

Altmintrea, d. Cihac nu se sfiesce a-și trage informațiunile nu numai din dicționare necitate, dar până și din cele nepublicate.

Pentru cuvântul turc *tiile*, pe care 'l traduce prin «plume d'oiseau», d-sa ne trimite la: «Zenker, Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch, Leipzig Engelmann, în curs de publicație»...

* * *

IX. *Vorbind despre mai multe semnificațiuni ale unui cuvint, să căutăm cu stăruință a stabili mai întâiu genealogia lor, ferindu-ne a lua o semnificațiune derivată drept semnificațiune fundamentală.*

Exemplu (No. 22). D. Cihac comite o eresiă, când crede că semnificațiunea fundamentală a *tuleiului* nu este «trunchiu», ci «până», întemeiându-se pe expresiunea «pui cu tuleie».

Dar atunci ar trebui să admitem de asemenea, că semnificațiunea fundamentală a *colțului* nu este «dinte», ci «germe», fiind-că se dice: «erba încolțesce» în sens de «germinăză».

În regula generală, ale cării excepțiuni, când se întâmplă, trebui explicate, semnificațiunile, ca și sonurile, tind a se pogori, a scăde, a se micșora, încât *tuleiui* «trunchiu» și *colț* «dinte» sînt mai vechi decăt *tuleiu* «până» și *colț* «germe».

După d. Cihac, francesul *tige* «trunchiu» cată să aibă și el sensul primitiv de «până», de oră ce se dice *tige d'une plume*.

Un «trunchiu» se pôte subția până la «până», dar o «până» nu se îngroșă până la «trunchiu».

Modul, în care d. Cihac tratăză semnificațiunile vorbelor, ne amintesce o glumă a celebrului linguist A. W. Schlegel, care dicea că ar fi forțe comic un dicționar, unde înțelesurile cuvîntului *vulpe* s'ar interverti în următorea ordine: «1. *Vulpe*, «nume propriu personal; 2. *vulpe*, om viclen și perfid; 3. *vulpe*, animal carnivor cu «patru picioare etc.»¹²

Ei bine, cam tot așa face d. Cihac!

* * *

X. *În lingvistică, ca în ori-ce altă sciință și chiar în viața practică, o citațiune inexactă, falsă, desnaturată, e neonestă.*

Exemplu (No. 23). D. Cihac comite o eresiă... nu; un act de neonestitate sciințifică, când atribuiă din nou lui Diez aserțiunea, cumcă în limba română «l nu se

(¹²) Schlegel, *Œuvres écrites en français*, Leipzig, 1846, in-8, t. 3, p. 136.

móia înaintea unei vocale», citând acum nu pagina 222 ca altă dată, ci paginile 224 și 181 din tomul 1 al gramaticii ilustrului romanist după edițiunea III.

La pagina 224 Diez vorbește despre *r*, nu despre *l*.

La pagina 181 Diez aduce anume cuvintele române *aru* din *allium*, *fóia* din *folium* etc., în cari toate *l* s'a muțat și cătră cari ar mai fi putut adăuga pe *teru* din *tília*, *paru* din *palea*, *meu* din *miliu* și altele.

Maî pe scurt, Diez ȃce pentru—și d. Cihac îl citeză contra.

O asemenea falsificațiune înfiorază.

Cele noë puncturi de maî sus — despre cel al ȃcelea ne e rușine de a maî vorbi — aũ în vedere nesce erori comune, în cari ar puté să cađă, maî mult saũ maî puțin, ori-ce începător în filologia comparativă.

D. Cihac însă ne maî spune unele lucruri, cari îi aparțin într'un mod exclusiv, precum bună oră :

(No. 24). În privința vorbeii *tărim* din poveștile poporane române, «nu pôte fi «decăt francesul *terrain* românizat cu o finală turcescă», afară de un singur basm, în care același *tărim* «vine d'a-dreptul dela maghiarul *terem* sală mare».

Un premiũ, pentru cine va descurca acéstă cimilitură de maghiaro-franțusisme românizate turcesce!

(No. 25). În privința vorbeii *mosoc*, «sciũ că formarea cuvintului din slavul și «chiar de-a dreptul din germanul *mops* este după toate regulele și după geniul limbii române, lepădând pe *p* și aninând sufisul *oc*.»

Ne așteptăm, «după toate regulele și după geniul limbii române», ca d. Cihac să ștergă pe *p* din grupul *ps* în cuvintele *lipsă*, *ghips*, *copsă*, *sgripsor*, *capsă*, *tipsiă*, *rupse*, *fripse*, *infipse* etc., și să maî acațe apoi cătră toate acestea câte un *oc*, căci altmintrea *mosoc* din *mops* va rămâne inexplicabil.

(No. 26). În privința vorbeii *stejar*, d. Cihac ȃce că : «a maî intra în desbatere «cu d. Hasdeũ, ar fi maî mult decât timp perdut.»

Iată o argumentațiune fórte expeditivă, pe care ar fi trebuit s'o generalizeze, căci atunci prin tăcere ar fi scăpat de un minimum de doă-ȃce și cinci de eresie pe un maximum de opt pagine.

* * *

Se vorbește că, în urma unor negociațiuni începute încă de d. T. Maiorescu, actualul ministru al instrucțiunii publice d. P. Carp ar fi pe cale de a oferi d-lui Cihac, chîiar contra avisului Consiliului Permanent, catedra de filologia comparativă la Facultatea de Litere din Iași.

Dacă acésta este adevărat, articolul de față va servi drept introduțiune la cursul d-sale.

Hasdeũ.

RECENSIUNI

Dr. G. OBÉDÉNARE,

La Roumanie économique d'après les données les plus récentes. Géographie, état économique, anthropologie. Avec une carte de la Roumanie.

Paris, Ern. Leroux Ed-r, 1876, in-8, pag. XI, 435.

Ținta d-lui Obedenar, dacă am fost fericiți de a o înțelege după o lectură foarte atentivă a cărții întregi, este de a oferi străinilor o iconă a României nu numai sub raportul curat economic, precum ar rezulta din titlu, dar mai mult său mai puțin sub toate privințele.

Plan vast, a căruia seriósă execuțiune ar fi cerut un șir de ani de studii.

D. Obedenar a lucrat patru-cinci lune, a resfoit câte-va cărți și diare, a consultat vr'o doi-trei amici, și étá'l gata!

Singura parte originală în opera d-sale, este antropologia.

Din nefericire, e tocmai partea cea mai slabă.

Ca criteriū principal pentru a discerne înrudirea popórelor, d. Obedenar consideră (p. 359) : «les caractères physiques extérieurs, et les aptitudes surtout des «peuples que l'on compare».

După d-sa (p. 360—61), Albanesii și Româniii nu sînt înrudiți, fiind-că cei de 'ntăiū aū fost tot-d'a-una ostași mercenari, ér cei-l'alți nu!

Ar fi putut să dică, cu același drept, că Scandinavii și Teutonii nu sînt egalmente Germani, de vreme ce Scandinavilor le plăcea óre-când pirateria, ér Teutonilor nici-o-dată.

Acésta se chiamă «les aptitudes surtout des peuples que l'on compare».

Să trecem la «caractères physiques extérieurs».

Tipul predominant al Românului, după d. Obedenar, este (p. 374) :

«Taille moyenne, crâne sphérique (brachycéphale ou sous-brachycéphale), occi-
«put large. Le visage est le plus souvent arrondi, d'autres fois ovalaire; le front
«large, droit; les arcades zygomatiques peu écartées; les os malaires peu saillants;
«le maxillaire inférieur peu prononcé; les cheveux lisses, blonds dans l'enfance, noirs
«ou châains plus ou moins foncés dans l'âge adulte; les yeux bruns, grands; le
«teint brun aussi; le nez droit ou aquilin, de moyenne longueur, sans dépression bien
«notable à sa racine; bouche bien dessinée et lèvres supérieure non exagérée; menton
«court, arrondi, nullement anguleux ni pointu; cou ni trop long ni trop court;
«épaules larges; courbures rachidiennes alternatives bien prononcées; membres de
«longueur moyenne; mains et pieds plutôt petits; taille souple, démarche sans rai-
«deur. Les obèses sont très-rares.»

Acest tip e atât de elastic, încât — afară de problematica particularitate a pė-
rului blond în copilăria — s'ar puté aplica de o potrivă bine la o șatră de Țigani.

Imaginațiunea autorului jăcă un rol nu mai puțin vivace în descrierea *tipului* bulgar (p. 375) :

«Le Bulgare a le front étroit transversalement; les arcades zygomatiques très-«écartées; les os malaires bien saillants; les dents dirigées obliquement en avant; la «lèvre supérieure longue et épaisse; les iris bleus, d'un bleu de mer, d'un gris vert «ou d'un fauve très-clair et presque jaune; le nez retroussé, épaté ou bien pointu, «mais ayant le bord antérieur tranchant en dos d'âne.»

Acest Bulgar de fantasiă al d-lui Obedenar (pag. 405) «appartient à la race tatar», și totuși «semble avoir peu d'aptitudes militaires».

Rasa tatară nu e belicică — étă o descoperire !

Antropologiștii de felul d-lui Obedenar discută până astăzi cu multă aprindere și cu puțin succes, dacă Germanii sînt cu capete lungi sau cu capete scurte !¹

Declarând că datele lingvistice sînt «plus ou moins vagues» (p. 359), ei înlocuiesc faptul pozitiv prin discordanța impresiunilor individuale.

Astfel pe pagina 356 d. Obedenar ȋice :

«Les Daces, tels qu'ils sont représentés sur la Colonne Trajane et sur l'arc de «Septime Sévère, à Rome, par les sculpteurs du temps, ressemblent, pour le type «de la figure, bien plus aux Grecs qu'à tout autre peuple. Et l'on sait combien «les artistes anciens étaient fidèles à la vérité».

Un altul va ȋice : «plus aux Germains qu'à tout autre peuple».

Un al treilea : «plus aux Slaves qu'à tout autre peuple.»

Un al patrulea : «plus aux Celtes qu'à tout autre peuple.»

Un al cincilea : «plus aux Perses qu'à tout autre peuple.»

Și așa mai încolo.

Fie-care dintr'înșii nu va avé nici o probă afară de propria sa prevențiune.

Un general dela Moscva, tot cu *tipul* în mână, ba chiar reproducend șapte figure de pe Columna Traiană față 'n față cu nesece gravure rusesci, pretindea că Dacii sînt din punct în punct Muscali !²

În ȋilele năstre s'a vorbit fôrte mult despre *tipul celtic* : «le type gaulois».

Am cetit în acéstă privință o carte de peste 300 pagine, încoronată de cătră Institut,³ și mărturisesc că nu m'am luminat.

D. Obedenar ar fi făcut mai bine de a nu se azarda pe un teren atăt de lunecos.

Orî-ce sciință este expusă la erorî, la contradicțiunî, la excentricităȋi; dar ele nu sînt grave acolo, unde controversa le pôte înlătura prin evidența unor fenomene sau legi irrecusabile.

Când însă vine cine-va de afirmă că Românii aũ ochi de culôrea *x*, ér altul pre-tinde că de culôrea *z*, ambiî susțin o tesă, pe care sciința nu o pôte controla prin mijlôce ce'î sînt actualmente la dispozițiune.

(1) Welcker ap. Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 2, part. 2, p. xx.

(2) Czertkov, *O pereselenii thrakiskich plemen*, în *Vremennik Mosk. Obsczestva Ist. i Dr.*, t. 10, tabelle III—VII.

(3) Roget de Belloguet, *Types gaulois et celto-bretons*, Paris, 1861, in-8.

Iată la ce se reduce, în ultima analiză, teoria *tipică* a d-lui Obedenar.

Este o ipotesă neverificabilă, și prin urmare nesciințifică.

Tot atât de șubredă e doctrina d-sale despre «les aptitudes des peuples».

Românii din Macedonia au o deosebită aplecare pentru comerț și bancă, pe când Românii dela Dunăre n'o au.

Ce urmăze de aci ?

Nu formeză ei ore, cu toată divergența aptitudinilor, una și aceeași naționalitate ?

Ca medic de profesiune, d. Obedenar ar fi trebuit să recurgă la acea parte a igienei pe care Dr. Bertillon a numit-o *mesologie*, de unde s'ar fi putut convinge despre influența circumfuselor, a climei, a accidentelor teritoriale, a pozițiunii geografice, a nutrimintului, a instituțiunilor etc. etc. în diferențierea gradată a moralei, a intelectului și chiar a fisicului uman, fără ca să fie nevoie de a le explica toate acestea pururea și pretutindenți prin diversitatea de origine.

Insuși d. Obedenar țice, bună oră, despre Românii dela munte (pag. 382) :

«Dans les contrées montagneuses, et surtout dans la Petite-Valachie, les paysans sont musclés, robustes, d'une forte constitution. Ils ont infiniment plus d'énergie, ils ressentent beaucoup moins les influences désastreuses du climat que les habitants des plaines.»

De ce ore d-sa nu caută nesce cause analoge în diversitatea cea pretinsă antropologică între Români și Albanesi ?

Pentru genealogia popórelor, singura fântână pozitivă este linguistica, o sciință care, pe trépta unde s'a urcat astăzi, aruncă, printr'o analiză quasi-chemică, cea mai viuă lumină asupra celui mai depărtat trecut, chiar atunci când evenimentele, impunând unei țeri adoptarea unui grai străin, se par a învăli pentru tot-d'una adevéru.

D. Obedenar, ce e dreptul, face une-oră și linguistică, dar nu din secolul XIX.

Cuvintele *frig, ficat, loc, lac, deget*, etc., d-sa (pag. 395) le numesce «racines»!

«Il y a des paysans qui ont des noms latins», — țice d. Obedenar într'un alt loc (pag. 384), și ca probă aduce pe *Stan*, adecă *Stanislaw*, derivându'l din *Constans*, pe *Manca*, adecă *Emanoil*, trăgându'l din *Manlius*, și altele.

Acésta ne amintesce pe d. Cihac, care preface numele propriu curat slav *Pärvu* «cel întâiu născut» în latinul *parvus* «mic». ¹

Cuvintele nóstre *telegă, copil, coteț*, etc. d. Obedenar le găsesce (pag. 355) «des mots de l'ancien dorique et du grec de différentes provinces», deși ele s'au furișat numai în gréca modernă de pe la vecinii Slavi și Albanesi.

Ce ar țice ore un Lobeck sau un Ahrens despre asemeni descoperiri *dorice* !

E nu mai puțin curios următorul pasagiu (pag. 352) :

«Trajan, pour soumettre les Daces, leur fit un guerre d'extermination. Il emmena

(¹) Cihac, *Dict. d'étymol. daco-romane*, p. 196.

«en Italie le plus d'esclaves qu'il put. Le nom de *Davus* (ou de *Dacus*) était «fréquemment employé chez les Romains pour désigner un esclave».

Prin urmare, după d. Obedenar, cuvîntul *davus* «sclav» s'a introdus în limba latină din cauza mulțimii Dacilor robiți de cătră Traian.

Ar fi trebuit să consulte un dicționar.

Davus «sclav» figurază la Romani în comediele lui Plaut și ale lui Terențiu cu secolî înainte de Traian, în Orațiu din epoca lui August, în Persiu din timpul lui Nerone, și nici odată în scrierilor posteriori cuceririi Daciei.

Despre Galați d. Obedenar dice (pag. 302) :

«*Gallati* (prononcez *Gal-la-tsi*), écrit à tort *Galatz* ou *Galacz*, est ainsi appelé «parce que des Gaulois ont habité ces parages».

Cu același drept, adecă fără trebuința de probe, d. Obedenar ar pute preface în Galî pe selbatecii *Gallasi* din Africa!

Tot așa despre Rîmnice (pag. 75) :

«*Romnic*, dérivé de *Romanic*, écrit à tort *Rimnic* et *Rymnick*...»

Din fatalitate pentru d. Obedenar, rîulețul *Rîmnice* se numesce tot-d'a-una în vechile crisóve *Rybnik*, cea-ce însemneză slavonesce «pescos».

A metamorfosa până și «pescii» în «Romani», este pré-darwinian!

Sa nu cerem însă cunoscînța *Rîmnicului* din vechile crisóve tocmai dela d. Obedenar, care crede că ele nu există, dicînd (pag. 317) despre Archivele Statului din București, unde se află sute de acte din secolii XVI și XV, unele chiar anteriore :

«Le pièces diplomatiques, administratives et législatives remontent à l'année **1626**!»

Ce-va și mai original este următoarea informațiune despre începuturile literaturii române :

«Le premier livre roumain fut imprimé en **1546**, il avait pour titre : *Inva-tzatura crestinesca*».

De unde va mai fi și asta?...

La finea volumului (pag. 432—5) d. Obedenar dă o listă a publicațiunilor, pe cari le-a consultat.

Intre ele figurază :

Obédénare, Des fièvres des marais, Bucarest, 1871.

Obédénare, article *Roumains* in *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, Paris, 1875.

Obédénare, Studi storico-politici, i Rumani di fronte agli Ungheresi e all'Austria, tre articoli publicati nel *Giornale di Napoli*, n-os 11—13, Gennaio 1863.

Obédénare, Cercetari asupra intoxicatiunii palustre, Buc. 1873.

Dacă d. Obedenar s'ar fi consultat mai puțin pe sine însuși, compilațiunea d-sale, póte, ar fi eșit mai bună.

H.

NOTIȚE

Intr'unul din numerii viitori ai «Columnei lui Traian», d. **Dim. A. Sturdza** va începe publicațiunea importantelor sale studii asupra *Numismaticei Române*.

* * *

D. Alfred Ludwig, profesorul de filologia comparativă la Universitatea dela Praga, a început a desvolta o activitate extraordinară pe terenul literaturii vedice.

Avem de 'nainte năstră două lucrări ale sale, apărute aprópe în același timp : una relativă la *Geografia, istoria și organizațiunea vechei Indie după relațiunile din Rigveda și Atharvaveda* (Praga, 1875, in-4), cea-l'altă : *Desfășurarea ideilor filosofice și religioase în Vede* (Praga, 1875, in-8).

Peste puțin vom da sémă despre ambele.

Aflăm că, afară de acestea, profesorul Ludwig a mai scos la lumină de curând primul volum din *traducerea germană a Rigvedei*, pe 476 pagini.

Scieam că o asemenea publicațiune prepara profesorul **H. Grassmann** dela Stettin, căruia linguistica îi datoresce deja un excelent «*Dicționar la Rigveda*».

* * *

D. Gr. G. Tocilescu se ocupă cu o întinsă lucrare critică despre *Cronicele Române*, pe care o va publica în «Columna lui Traian.»

* * *

Vorbind despre noua carte a d-lui **Abel Hovelacque** (*La linguistique*, Paris, 1876, in-8), profesorul **Jolly**, în *Literarisches Centralblatt* din Lipsca dela 4 martiū, constată că autorul nu e în curentul sciinței.

Ce-va și mai curios prin anacronisme este o altă scriere francesă : *La philosophie de la science du langage* par **A. Ed. Chaignet**, Paris, 1875.

Vom vorbi despre ambele mai pe larg cu o altă ocaziune, punându-le în paralel cu lucrarea în adevăr seriósă a profesorului american **Whitney** : *La vie du langage*, Paris, 1876.

Este de dorit să apară cât mai curând operele analóge, deși plecând din diferite

puncturi de vedere, pe cari le prepară de mult doi maistri germani în lingvistică : profesorul **Steinthal** dela Berlin și profesorul **Friedrich Müller** dela Viena.

* * *

Peste puțin vom pute anunța o lucrare foarte importantă a profesorului Dr. **Barbu Constantinescu** despre *Limba Țiganilor din România*, cu care se ocupă de mai mulți ani după îndemnul profesorului **Miklosich** din Viena.

A V I S

Impregiurările silindu-ne a suspinde pe un timp nedeterminat publicațiunea «Principiilor de filologia comparativă», dd. abonați, cari au căpătat deja patru broșure, primesc, drept compensațiune pentru restul de opt broșure, «Columna lui Traian» pînă la maiți.

Vom fi foarte recunoscători tuturor d-lor de prin districte, cari vor bine-voi a ne comunica din când în când :

1. Copie exacte de pe textul documentelor vechi, cu arătarea locului unde se află;
2. Poesie, basme, tradițiuni, proverburî, ghicitori și idiotisme poporane;
3. Cuvinte și locuțiuni *țărănesci* puțin cunoscute.

Numile tuturor d-lor *acționari* și *abonați* la «Columna lui Traian» se ver publica la finea anului.

